

2014

ЛАУРЕАТИ
НОБЕЛІВСЬКОЇ
ПРЕМІЇ

ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ
2014

ПАТРІК МОДІАНО
щоб не загубитися у місті

ПАТРІК МОДІАНО

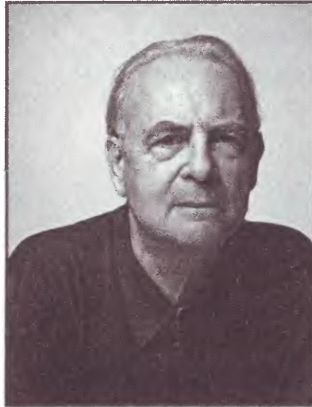

ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ 2014

Патрік Модіано

Удостоєний Нобелівської премії

«За мистецтво пам'яті, завдяки якому він виявив найнезбагненніші людські долі й розкрив життєвий світ людини часів окупації»

Patrick Modiano

Pour que tu ne te perdes
pas dans le quartier

Патрік Модіано

Щоб не загубитися у місті

Роман

Переклав з французької
Ярослав Коваль

видавництво
жупанського

Київ

Cet ouvrage a bénéficié des soutiens du Programme d'aide à la publication Skovoroda de l'Ambassade de France en Ukraine/
Institut français d'Ukraine et des Programmes d'aide à la publication de l'Institut français.

Це видання було здійснене за підтримки Програми сприяння видавничій справі «Сковорода» Посольства Франції в Україні/
Французького інституту в Україні та видавничих програм Французького інституту.

Avec le soutien du

www.centrenationaldulivre.fr

Це видання підтримане французьким
Національним центром книги

Редакційна колегія:
*Дмитро Наливайко, Вадим Скуратівський,
Ольга Сенюк, Григорій Халимоненко*

Перекладено за виданням:
Patrick Modiano. Pour que tu ne
te perdes pas dans le quartier.
Paris: Gallimard, 2014

© Видавництво Жупанського;
Я. Коваль, переклад;
О. Баратинська, художнє
оформлення, 2017.

*«Я не можу розповісти вам
про реальні події,
я можу лише окреслити
їхню тінь»*

Стендаль

Майже нічого. Наче вас щось укусило, ледь відчутно. Принаймні ви так собі спочатку думаєте. Телефон задзвонив у квартирі Жана Дарагана перед четвертою пополудні, у кімнаті, яку він називав «кабінетом». Він саме задрімав на дивані, в кутку, куди не діставало сонце. Дзвінки телефону, від яких він давно відвик, лунали й лунали. Кому він раптом знадобився? Чи на тому кінці дроту просто забули повісити слухавку. Нарешті він підвівся і рушив у бік вікон, крізь які пекло сонце.

– Я хотів би говорити з паном Жаном Дараганом.

Млявий і погрозливий голос. Таким було перше враження.

– Пане Дараган? Ви мене чуєте?

Дараган хотів був кинути трубку. Але чи варто? Телефон знову дзвонитиме, безперестану. Хіба що взяти й перетяти дріт...

– Я слухаю.

– Це з приводу вашої телефонної книжки, пане.

Він загубив її місяць тому в потязі, коли їхав на Лазурний берег. Так, це могло статися тільки в тому по-

тязі. Алфавітна книжка, схоже, випала з кишені, коли він діставав квиток для контролю.

– Я знайшов телефонну книжку з вашим прізвищем.

На сірій обкладинці було надруковано: ЯКЩО ВИ ЗНАЙДЕТЕ ЦЕЙ ЗАПИСНИК, ПРОХАННЯ ПОВЕРНУТИ ЙОГО_____. І Дараган, якогось дня, знічев'я вписав туди своє прізвище, адресу й телефон.

– Я можу принести її вам додому. Коли вам буде зручно.

Так, справді, млявий і погрозливий голос. І навіть, подумав Дараган, дещо схожий на тон шантажиста.

– Зустріньмося ліпше десь у місті.

Він насилу подолав запаморочення. Але ці слова, яким він хотів додати байдужості, раптом здалися йому майже беззвучними.

– Як хочете, пане.

Він замовк.

– Шкода. Я саме недалеко від вас. Хотів би віддати вам особисто.

Дарагану подумалося, що цей чоловік уже прийшов до будинку і стоїть, ніби чатуючи на нього. Треба якомога швидше спекатися його.

– Давайте завтра, по обіді, – нарешті сказав він.

– Як хочете. Але тоді біля моєї роботи. У районі вокзалу Сен-Лазар.

Він ледве не кинув слухавки, але стримався.

– Ви знаєте вулицю Аркад? – запитав чоловік. – Ми могли б зустрітися в кафе, на вулиці Аркад, номер 42.

Дараган занотував адресу. Він вдихнув повітря і сказав:

– Дуже добре, пане. Вулиця Аркад, номер 42, завтра, о п'ятій пополудні.

Він поклав слухавку, не чекаючи відповіді. Він одразу ж пошкодував, що говорив так неприязно, але в усьому була винна спека, яка тяжіла над Парижем, – незвична як для вересня спека. Вона поглиблювала самотність. Йому доводилося безвилазно сидіти в цій кімнаті, аж поки не ховалося сонце. І потім, телефон не дзвонив уже кілька місяців. І мобільний, на столі, він уже не міг пригадати, коли востаннє брав його в руки. Він майже не вмів ним користуватися й часто натискав не ті кнопки.

Якби не цей дзвінок, він назавжди забув би про втрачений записник. Він намагався пригадати занотовані в ньому прізвища. Минулого тижня він навіть хотів їх відновити й почав писати список на чистому аркуші. Та за кілька хвилин усе порвав. Ніхто з цих людей не важив у його житті, бо тих, хто важив, не треба було заносити до записника. Він знав їх напам'ять. А в

блокноті були тільки знайомі, так би мовити, з «професійного кола», декілька, на перший погляд, корисних адрес, разом не більше трьох десятків. Та й серед них багато вже пора викреслити, бо вони вийшли з обігу. Єдине, що його непокоїло, коли нотатник загубився, це записані там прізвище й адреса. Звичайно, він міг би не йти на зустріч, і нехай би той чоловік даремно чекав на нього на вулиці Аркад, 42. Але тоді лишилася б якась недовершеність, неначе загроза. Йому часто марилося, у розпалі полудня, на самоті, ніби зараз задзвонить телефон і лагідний голос призначить йому зустріч. Йому пригадалася назву роману, який колись читав: «Час зустрічей». Може, цей час для нього ще не минув. Але цей голос, щойно почутий, не викликав довіри. Водночас млявий і погрозливий голос. Саме так.

*

Він сказав водієві таксі зупинитися біля церкви Мадлени. Спека трохи спала, й можна було пройтися вулицею, там, де затінок. Він рушив вулицею Аркад, безлюдною і тихою, залитою сонцем.

Він не був тут цілу вічність. Він згадав, що його мати десь неподалік грала в театрі, а батько мав бюро в кінці вулиці, ліворуч, у будинку №73 на бульварі

Османна. Він здивувався, що пригадав номер – 73. Але ця минувшина з часом стала надпрозорою... мов серпанок, який тане на сонці.

Кав'ярня була на розі вулиці Аркад і бульвару Османна. Порожня зала, довгий прилавок з полицями, наче в їдальні самообслуговування чи швидкого харчування, які колись називалися «Вімпі». Дараган сів за столик у кутку. А може, той незнайомиць і не прийде? Обое дверей були розчахнуті – й ті, що на вулицю, й ті, що на бульвар, – через спеку. Потойбіч вулиці масивний будинок №73... Він подумав, чи не на цей бік виходило бюро його батька. І на якому поверсі? Але спогади ховалися від нього, один за одним, зникали, мов мильні бульбашки, мов клапті сну, що тануть, коли ви прокидаєтесь. Його спогади були б жвавішими, якби він опинився в кафе на вулиці Матюрен, напроти театру, де йому доводилося чекати на матір, або поблизу вокзалу Сен-Лазар, у районі, де він колись досить часто бував. Але навряд. Певно, що ні. Місто вже давно стало іншим.

– Пан Жан Дараган?

Він упізнав голос. Перед ним стояв чоловік, років сорока, поряд із жінкою, значно молодшою.

– Мене звати Жіль Оттоліні.

Той самий голос – млявий і погрозливий. Він кивнув у бік жінки:

– Знайома... Шанталь Гріпе.

Дараган і далі сидів, нерухомо, не подаючи руки. Вони сіли напроти нього.

– Даруйте... Ми трохи спізналися...

Він промовив це з іронією, мабуть, щоб додати собі впевненості. Так, це був той самий голос, із легким, ледь помітним акцентом півдня, який Дараган не вловив учора по телефону.

Шкіра кольору слонової кістки, очі чорні, ніс орлиний. Вид тонкий і в фас, і в профіль.

– Ось ваше добро, – сказав він Дараганові таким самим іронічним тоном, за яким учувалася певна ніяковість.

Він витягнув з кишені записник, поклав його на стіл і накрити рукою, розчепіривши пальці. Неначе щоб Дараган його не забрав.

Жінка трималася трохи осторонь, ніби не бажаючи привертати до себе уваги – брюнетка років тридцяти, з коротким волоссям. На ній були чорні сорочка і штани. Вона занепокоєно глянула на Дарагана. Мала чітко окреслені вилиці й вузькуваті очі, і він подумав, чи вона, часом, не в'єтнамського, чи, може, китайського походження.

– А де ви знайшли блокнот?

– Під лавою, в кафе, на Ліонському вокзалі.

Чоловік простягнув йому записника. Дараган зашпав його до кишені. Він пригадав, як у день від'їзду

на Лазурний берег опинився на вокзалі зарано й чекав у кафе, на другому поверсі.

– Що вам замовити? – запитав Жіль Оттоліні.

Дарагану хотілося зразу піти. Але він передумав.

– Швепс.

– Знайди тут когось, щоб замовити. Мені – каву, – сказав Оттоліні, звертаючись до жінки.

Вона відразу підвелася. Схоже, їй було звично йому коритися.

– Це, мабуть, великий клопіт, коли загубиш телефонну книжку?

Він дивно посміхнувся, й ця посмішка здалася Дараганові нахабною. Але це, можливо, було виявом ніяковості чи нерішучості.

– Ви знаєте, – мовив Дараган, – я вже практично не користуюся телефоном.

Той кинув на нього здивований погляд. Жінка повернулася й сіла разом з ними.

– Вони вже не обслуговують. Уже зачиняються.

Дараган уперше почув її голос, хрипкий і без південного акценту, як у її супутника. Скоріше, з паризьким акцентом, якщо ці слова ще мають якийсь сенс.

– Ви десь тут працюєте? – запитав Дараган.

– У рекламному агентстві, на вулиці Паск'є. Агентство «Свіртс».

– І ви теж?

Він повернувся до жінки.

– Ні, – сказав Оттоліні, не давши їй змоги відповісти. – Вона зараз ніде не працює. І знову вимушена посмішка. Жінка теж ледь помітно усміхнулася.

Дараган шукав приводу попрощатися. Якщо не зробити цього зараз, то чи вдасться спекатися їх пізніше?

– Буду з вами відвертим. – Він нахилився до Дарагана, а його голос став тоншим.

Дараган відчув те саме, що й напередодні, коли говорив з ним по телефону. Справді, він був надокучливий, як муха.

– Я дозволив собі погортати ваш блокнот... просто з цікавості...

Жінка відвернулася, неначе щоб не чути.

– Ви не ображаєтеся?

Дараган подивився йому просто у вічі. Той не відвів погляду.

– Чому я мав би ображатися?

Пауза. Чоловік нарешті опустив очі. Потім промовив тим самим металевим голосом:

– Я у вашому записнику натрапив на одне прізвище. Я хотів би дізнатися більше про цю людину...

Тон став шанобливішим.

– Пробачте, що наполягаю...

– А про кого мова? – неохоче запитав Дараган.

Йому раптом захотілося підвестися і швидко рушити до дверей, розчухнутих на бульвар Османна. І вдихнути свіжого повітря.

– Про такого собі Гі Торстеля.

Він назвав ім'я і прізвище, ретельно вимовляючи всі звуки, ніби щоб збудити притлумлені Дараганові спогади.

– Як ви кажете?

– Гі Торстель.

Дараган дістав з кишені телефонну книжку й розгорнув на літері «Т». Він побачив прізвище згори сторінки, але Гі Торстеля пригадати не міг.

– Не пам'ятаю, хто це.

– Справді?

Він був розчарований.

– У нього телефон із семи цифр, – сказав Дараган.

– Отже, це було років тридцять тому...

Він гортав сторінки. Всі інші номери були сучасні. З десяти цифр. І він користувався цим записником тільки років зо п'ять.

– Це прізвище вам нічого не нагадує?

– Нічого.

Якби це сталося кілька років тому, він би виявив люб'язність, яку всі в ньому цінували. Він відповів би:

«Дайте мені трохи часу на розгадку цієї таємниці...»
Але ці слова не спали йому на думку.

– Це пов'язано з однією пригодою, про яку писали газети, я зібрав про неї чимало документів, – провадив чоловік. – Там згадується це прізвище. Отак.

Раптом здалося, що він неначе виправдовується.

– Якою пригодою?

Дараган запитав це мимохіть, ніби знову спрацював рефлекс люб'язності.

– Дуже давньою кримінальною історією... Я хотів написати про це статтю... Я замолоду був журналістом...

Але увага Дарагана вже слабла. Треба якомога швидше йти, інакше цей чоловік почне оповідати йому все своє життя.

– Мені дуже прикро. Я не пам'ятаю Торстеля... У моєму віці трапляються провали в пам'яті... На жаль, мушу вас залишити...

Він підвівся й потиснув обом руку. Оттоліні кинув на нього суворий погляд, наче Дараган його образив і це потребувало різкої відповіді. Жінка відвела очі.

Він ступив до розчахнутих дверей, які виходили на бульвар Османна, сподіваючись, що Оттоліні не стане йому на заваді. Надворі він вдихнув на повні груди. Яке дивацтво, навіщо було приходити на зустріч із цим незнайомцем, тоді як уже три місяці він нікого не

бачив і мався не гірше ніж раніше... Навпаки. Йому ніколи не було так легко, як на самоті, з моментами піднесення вранці чи ввечері, ніби все ще можливо і, як у назві давнього фільму, пригода чекає на вас на найближчому перехресті... Ніколи, навіть у літні сезони молодості, життя не здавалося таким невагомим, як із початку цього літа. Але влітку все завмирає, це «метафізична» пора, як казав його викладач філософії Моріс Кавенг. Дивно, він не забув прізвища Кавенга, але вже не пам'ятав, ким був отой Торстель.

Сонце ще пражило, проте вітерець розвіював спеку. О такій порі бульвар Османна був безлюдним. Останні п'ятдесят років він часто тут проходив, і навіть у дитинстві, коли мати брала його з собою, трохи далі звідси, до універмагу «Прентан». Але цього вечора місто здавалося чужим. Він порозривав усі зв'язки, які ще могли їх єднати, чи воно саме відвернулося від нього.

Він сів на лаву й дістав з кишені записника. Він збирався пошматувати його і вкинути клаптики до зеленої урни, що стояла поряд. Але завагався. Ні, ліпше зробити це згодом, удома, спокійно. Він навмання погортав блокнот. З усіх номерів жоден не викликав бажання його набрати. Та й потім, за двома чи трьома номерами, яких там не було, справді важливими для нього, і які він знав напам'ять, уже ніхто не відповість.

Близько дев'ятої ранку телефон задзвонив. Він саме прокинувся.

– Пане Дараган? Це Жіль Оттоліні.

Голос здався йому не таким неприємним, як напередодні.

– Прошу вибачити за вчорашнє... здається, я занадто надокучав...

Тон був чемний, навіть шанобливий. Без комашиної причепливості, яка так була вразила Дарагана.

– Учора... я думав наздогнати вас... Ви пішли так несподівано...

Пауза. Але в ній не було погрози.

– Знаєте, я читав дещо з ваших книжок. Зокрема, «Чорний колір літа»...

Чорний колір літа. Лише по кількох секундах він утямив, що йдеться насправді про роман, який він колись написав. Його першу книжку. Вже таку далеку...

– Мені дуже сподобався «Чорний колір літа». Прізвище, яке є у вашій телефонній книжці, про яке ми говорили... Торстель... згадується в «Чорному кольорі літа».

Дараган нічого не пригадував. Навіть змісту книги.

– Ви певні?

– Але воно згадується тільки раз.

– Треба буде перечитати «Чорний колір літа». Але в мене не лишилося жодного примірника.

– Можу позичити вам свій.

Тон здався Дараганові сухішим, майже нечемним. Утім, мабуть, йому таки здалося. Через задовгу самотність – він ні з ким не говорив із початку літа – можна стати недовірливим і вразливим, ще й помилитись у сприйнятті інших. Ні, вони не такі вже надокучливі.

– Учора ми не мали часу поговорити докладніше... Але чому ви так перейнялися цим Торстелем?

Дараган знову заговорив веселим голосом. Досить просто з кимось поспілкуватися. Це як фізкультурні вправи, які повертають вам гнучкість.

– Схоже, він був причетний до однієї давньої кримінальної історії... Наступного разу, як ми зустрінемося, я покажу вам документи... Я казав вам, що пишу про це статтю...

Отже, цей чоловік збирався знову з ним зустрітись. Та чому б і ні? Вже певний час думка, що в його життя може увійти хтось незнайомий, викликала осторогу. Але бували й моменти, коли він ще почувався відкритим. Коли як. Нарешті він сказав:

– Тож, чим я можу вам допомогти?

– Мене не буде днів зо два, це пов'язано з роботою. Я зателефоную вам, коли повернуся. І ми могли б зустрітися.

– Як хочете.

У нього вже була інша налаштованість, не така, як учора. Він, схоже, був несправедливий до цього Жіля Оттоліні, коли повівся так неприязно. Це, мабуть, через отой дзвінок, у розпалі спекотного пообіддя, який нагло вирвав його з напівсну... Дзвінок такий незвичний за останні місяці, що він його налякав і здався погрозливим, мов грюкіт у двері на світанку.

Йому не хотілося перечитувати «Чорного кольору літа», навіть якби в нього виникло враження, наче роман написав хтось інший. Треба буде попросити у Жіля Оттоліні копії сторінок, де йдеться про Торстеля. Чи цього буде досить, аби щось йому нагадати?

Він розгорнув записник на літері Т, підкреслив сільною кульковою ручкою запис «Гі Торстель 423-40-55» і додав знак запитання. Він колись переніс сюди всі ці телефони зі старого записника, пропускаючи зниклі прізвища чи застарілі номери. І, скоріш за все, Гі Торстель потрапив до нового, на початок сторінки, через хвиливу неуважність. Треба знайти стару телефонну книжку, якій уже років із тридцять, і, може, спогад

повернеться до нього, якщо він побачить це ім'я серед інших імен пройдешнього.

Але в нього сьогодні не було снаги, аби нишпорити по шафах і шухлядах. А ще менше – перечитувати «Чорний колір літа». Втім, уже певний час його читання зводилося до єдиного автора – Бюффона. Він знаходив у ньому багато втіхи завдяки прозорості стилю і шкодував, що не зазнав його впливу і не писав романів, де дійові особи – це тварини і навіть дерева й квіти... Якби в нього нині запитали, яким письменником він мріяв би стати, то відповів би без вагань: Бюффоном дерев і квітів.

Телефон задзвонив по обіді, тієї ж пори, як і минулого разу, і він подумав, що це Жіль Оттоліні. Але ні, голос був жіночий.

– Це Шанталь Гріппе. Пригадуєте? Ми бачилися вчора, я була з Жілем... Не хочу вас турбувати...

Голос тихий, на тлі шереху на лінії.

Пауза.

– Мені дуже треба вас бачити, пане Дараган. Це стосується Жіля...

Тепер голос ніби став ближчим. Схоже, Шанталь Гріппе поборолла свою нерішучість.

– Учора, коли ви пішли, він злякався, що ви на нього розсердилися. Він на два дні поїхав у Ліон, у службових справах... Чи могли б ми зустрітися в кінці дня?

Тон Шанталь Гріппе став упевненим – так плавець, на мить завагавшись, рішуче пірнає у воду.

– Близько п'ятої, зможете? Я живу на вулиці Шарон, 118.

Дараган занотував адресу на тій же сторінці, де був записаний Гі Торстель.

– Четвертий поверх, у кінці коридору. Це зазначено внизу, на поштовій скриньці. Там написано Жозефіна Гріппе, але я змінила ім'я...

– Вулиця Шарон, 118. О шостій вечора. Четвертий поверх, – повторив Дараган.

– Саме так... Я хочу розповісти вам про Жіля...

Після того, як вона поклала слухавку, промовлені нею слова «Я хочу розповісти вам про Жіля» відлунювали в Дарагановій голові, мов останній рядок александрина. Треба буде запитати, навіщо вона змінила ім'я.

*

Цегляний будинок, трохи вищий від сусідніх і з відступом від вулиці. Дараган не схотів їхати в ліфті й піднявся сходами. В кінці коридору, на одних із дверей картка з написом «Жозефіна Гріппе». Ім'я Жозефіна закреслено й фіолетовим чорнилом надписано «Шанталь». Він саме збирався подзвонити, аж двері відчинилися. Вона була вдягнена в чорне, як і тоді, в кафе.

– Дзвоник не працює, але я почула ваші кроки.

Шанталь усміхалася, стоячи за прочиненими дверима. Здавалося, що вона не наважується пустити його всередину.

– Якщо хочете, можемо піти десь посидіти в кафе, – сказав Дараган.

– Та ні, не варто. Заходьте.

Кімната середнього розміру, праворуч відчинені двері. Мабуть, вони вели до ванної. Зі стелі звисала лампочка.

– Тут тіснувато. Але нам буде зручніше говорити.

Вона ступила до невеликого письмового столу зі світлого дерева, між двома вікнами, взяла стілець і поставила біля ліжка.

– Сідайте.

Сама сіла на край ліжка, точніше, матрацу, бо воно було без рами.

– Це моє помешкання... Жіль знайшов собі більше, у 17-му районі, у сквері Грезіводан.

Вона підводила голову, коли говорила. Йому ліпше було б сісти на підлогу або поряд із нею, на ліжку.

– Жіль дуже розраховує на вашу допомогу, щоб написати ту статтю... Знаєте, він навіть видав книжку, але не наважився вам сказати...

Вона відкинулася на матраці, простягнула руку й узяла на тумбочці книжку в зеленій палітурці.

– Ось... Не кажіть Жілю, що я вам її показувала...

Тонка книжка під назвою «Аматор верхогонів», на звороті якої зазначено, що її видано три роки тому у

видавництві «Сабліє». Дараган розгорнув її і глянув на зміст. Книжка складалася з двох великих розділів – «Іподроми» і «Школа жокеїв».

Вона вдивлялася в нього своїми вузькуватими очима.

– Краще не казати йому, що ми бачилися.

Вона підвелася, зачинила одне з двох прокритих вікон і знову сіла на матрац. Дарагану здалося, ніби вона зробила це, щоб їх ніхто не почув.

– Перш ніж піти працювати у «Свіртс», Жіль писав статті про верхогони й коней для спеціалізованих журналів і видань.

Вона завагалася, як перед важливим зізнанням.

– Замолоду він навчався у школі жокеїв у Мезон-Лафітті. Але це було дуже тяжко... й довелося покинути... Ви зрозумієте, коли читатимете книжку...

Дараган уважно слухав. Було незвично так швидко входити в чуже життя... Він думав, що в його віці таке з ним уже не трапиться через замкненість і через відчуття, неначе люди поволі віддаляються від нього.

– Він часто брав мене із собою на іподроми... Навчив грати... Ви ж знаєте, це як наркотик...

Здавалося, вона посумнішала. Дараган подумав, чи вона не шукає якоїсь підтримки з його боку, грошової чи моральної. І неоковирність двох останніх слів, які спали йому на думку, здалася йому смішною.

– І ви й далі граєте на іподромах?

– Дедалі менше, відтоді, як він почав працювати у «Свіртс».

Вона стишила голос. Можливо, вона боялася, що Жіль Оттоліні раптом зайде до кімнати й заскочить їх удвох.

– Я покажу вам матеріали, які він зібрав для статті... Може, ви колись були знайомі з тими людьми...

– Якими людьми?

– Наприклад, із чоловіком, про якого він вас розпитував... з Гі Торстелем.

Вона знову відкинулася на ліжку, щоб узяти з низу тумбочки блакитну картонну теку. В ній були якісь надруковані на машинці аркуші й книжка, яку вона йому простягнула – «Чорний колір літа».

– Залиште книжку собі, – сухо промовив Дараган.

– Він заклав сторінку, де згадується той Гі Торстель.

– Нехай зробить копію. Щоб мені всього не перечитувати...

Вона, здавалося, була здивована, чому він не хоче перечитувати свою книжку.

– Трохи згодом ми підемо й зробимо копії матеріалів, і ви їх візьмете із собою.

І вона показувала на машинописні аркуші.

– Але все має лишитися між нами...

Дарагану було незручно сидіти на стільці й, щоб приховати це, він знічев'я гортав книжку Жіля Оттоліні. У розділі «Іподроми» в око впало слово, надруковане великими літерами: ТРАМБЛЕ. І від цього слова в ньому щось ворухнулося, хоч він і не втямив чому, так, наче забутий спогад поволі зринав із пам'яті.

– Побачите. Це цікава книга.

Вона підвела до нього голову й усміхнулася.

– Ви давно тут мешкаєте?

– Два роки.

Бежеві стіни, які вже багато років не перефарбовували, письмовий стіл і два вікна у двір... Він жив у таких самих кімнатах, у віці цієї Шанталь Гріпе, й коли був ще молодшим. Але в ті роки це було не у східних кварталах. Скоріше в південних, на межі 14-го і 15-го районів. І в північно-східних, у сквері Грезіводан, який вона тількино згадала, за якимось таємничим збігом. І ще під Монмартрським пагорбом, між площами Пігаль і Бланш.

– Я знаю, Жіль телефонував вам сьогодні вранці, перш ніж вирушити до Ліона. Він сказав вам щось особливе?

– Тільки попросив про нову зустріч.

– Він злякався, що ви розсердилися.

А може, Жіль Оттоліні знає про цю їхню зустріч. Може, він вирішив, що Шанталь буде переконливішою

і краще розпитає його, мов оті інспектори поліції, які заступають одне одного впродовж допиту. Ні, він не в Ліоні, а слухає їхню розмову за дверима. Ця думка викликала в нього усмішку.

– Даруйте за цікавість, але чому ви змінили ім'я?

– Мені здалося, що Шанталь – це простіше, ніж Жозефіна.

Вона промовила це з надто серйозним виразом, ніби дуже довго обмірковувала вибір нового імені.

– Здається, в наш час уже майже не лишилося Шанталь. Як ви натрапили на це ім'я?

– Вибрала в календарі.

Вона поклала блакитну картонну теку на матрац, поряд із собою. З неї виглядала велика світлина, яка лежала між примірником «Чорного кольору літа» і аркушами.

– Що це за фото?

– Фото якоїсь дитини... Побачите... Воно з досьє.

Йому не сподобалося це слово – «досьє».

– Жіль отримав із поліції певну інформацію про справу, яка його зацікавила... Ми на іподромі познайомилися з поліцейським... А той знайшов у архіві... Фотографія звідти.

Вона знову заговорила хрипливатим голосом, як тоді, в кафе, це звучало дивно, зважаючи на її вік.

– Ви дозволите? Мені зависоко на стільці.

Він сів на підлозі, перед ліжком. Тепер вони були на одному рівні.

– Та ні... Вам незручно... Сідайте на матрац.

Вона нахилилася до нього, і її обличчя було так близько від його, що він помітив малесенький шрам на лівій вилиці. Трамбле. Шанталь. Сквер Грезіводан. Ці слова подолали потрібний шлях. Вас ніби щось укусило, ледь відчутно, але біль наростає, як від глибокого порізу. Теперішнє й минуле зливаються, і це здається природним, бо їх відділяла лише тонка целофанова плівка. Той укус пронизав целофан. Він уже не міг пригадати, якого року, але він був дуже молодим, у такій самій невеликій, як оця, кімнаті, разом з дівчиною, яку звали Шанталь – поширеним у ту пору іменем. Чоловік цієї Шанталь, його звали Поль, з кількома друзями вирушив, за звичкою, в суботу пограти в казино на околицях Парижа – в Ангені, у Форж-лез-О... і на завтра вони повернуться з якимись грошима. Він, Драган і Шанталь цілу ніч пробудуть разом у тій кімнаті, в будинку у сквері Грезіводан, до їхнього повернення. Її чоловік, Поль, – уचाщав і на іподроми. Гравець. Але він покладався тільки на ігрові трюки.

Інша Шанталь – з теперішнього часу – підвелася й відчинила одне з двох вікон. У кімнаті вже ставало задушливо.

– Я чекаю дзвінка від Жіля. Я не скажу йому, що ви тут. Ви ж обіцяєте допомогти йому?

У нього знову з'явилося відчуття, неначе вони змовилися, вона й Жіль Оттоліні, не давати йому спокою й по черзі домагатися зустрічей. Але з якою метою? І в чому саме допомогти? Написати статтю про якийсь давній випадок, про який він, Дараган, іще навіть нічого не знає? Може, оте «досьє», як вона щойно сказала, оте досьє, поряд із нею, на ліжку, в розкритій картонній теці, хоч трохи прояснить йому цю справу.

– Ви обіцяєте допомогти?

Вона насідала й кивала пальцем. Було не зрозуміло, чи цей жест означав погрозу.

– Якщо він пояснить, чого саме очікує від мене.

З ванної залунав пронизливий дзвінок. Потім якась мелодія.

– Мій мобільний. Це, мабуть, Жіль.

Вона пішла до ванної й зачинила за собою двері, ніби не хотіла, щоб Дараган чув розмову. Він сів на ліжко. Він не помітив був вішалки на стіні, біля входу, на якій висіла сукня, як йому здалося, з чорного сатину. З обох боків, під плечима – зображення ластівки, вишите золотистими нитками. Застібки-блискавки на стегнах і рукавах. Старовинна сукня, мабуть, з блоши-

ного базару. Він уявив її в цій сукні з чорного сатину з двома золотистими ластівками.

За дверима ванної розмова часто уривалася, й кожного разу Дараганові здавалося, що її закінчено. Потім знову лунав її хрипливатий голос: «Ні, обіцяю тобі...», і ці слова повторилися двічі чи тричі. І також «Ні, це не правда» і «Це значно простіше, ніж тобі здається...». Схоже, Жіль Оттоліні їй чимось дорікав чи ділився своїми турботами, а вона його втішала.

Розмова затягувалася, й Дараганові закортіло нишком піти звідси. Молодим він користався першою ж нагодою, аби втекти з чийогось товариства, навіть не усвідомлюючи чому – чи то щоб порвати з тими людьми, чи просто потрапити на свіже повітря. Але тепер він відчував потребу плисти за течією й не чинити опору. Він витягнув з блакитної теки світлину, на яку нещодавно звернув увагу. Хлопчик років семи, з короткою стрижкою, за модою 50-х років, але це міг бути й теперішній хлопчик. Настала епоха, коли всі моди – позавчорашні, вчорашні й сьогоднішні – перемішалися й, можливо, дітей знову почали зачісувати, як раніше. Треба буде з цим розібратися, і йому вже нетерпеливилось поспостерігати, на вулиці, як тепер пострижені діти.

Вона вийшла з ванни з телефоном у руках.

– Пробачте... Розмова затягнулася, бо я мала його підбадьорити. Часом Жіль усе бачить у темних барвах.

Вона сіла поряд з ним на ліжку.

– От чому ви маєте йому допомогти. Він дуже просить вас згадати Гі Торстеля. Ви його не пригадуєте?

Знову допит. До якої години ночі це триватиме? Він уже не зможе покинути цю кімнату. Мабуть, вона замкнула двері. Але він почувався спокійним, хіба що трохи стомленим, як завжди в таку пообідню пору. І він би охоче попросив у неї дозволу прилягти на ліжку.

Він подумки повторював це слово й не міг відволіктися від нього. Трамбле. Іподром на південно-східній околиці, куди Шанталь і Поль потягли його із собою якоїсь неділі, восени. Поль заговорив, коли вони сиділи на трибуні, з якимось чоловіком, старшим від них, і потім пояснив, що часом бачив його в казино у Форжлез-О і що він також грав на іподромі. Той чоловік запропонував підвезти їх до Парижа машиною. Була вже справжня осінь, а не таке бабине літо, як тепер, у цій задушливій кімнаті, й не знати коли він зможе нарешті звідси піти... Вона склала блакитну теку й поклала собі на коліна.

– Ходімте зробимо вам копії... Це поряд...

Вона глянула на годинник.

– Там відчинено до сьомої... Ми ще встигнемо.

Згодом він спробує пригадати точний рік тієї осені. Від Трамбле вони спочатку їхали вздовж Марни, а потім через Венсенський ліс, коли вже вечоріло. Дараган сидів біля чоловіка, що був за кермом, інші – на задньому сидінні. Чоловік здивувався, коли Поль їх познайомив – «Жан Дараган».

Вони говорили про незначущі речі, про сьогоднішні перегони в Трамбле. Чоловік раптом сказав йому:

– Ваше прізвище Дараган? Здається, я знав ваших батьків, колись давно...

Слово «батьки» прозвучало несподівано. Йому здавалося, що він ніколи не мав батьків.

– Років п'ятнадцять тому... У будинку, на околиці Парижа... Там був хлопчик...

Чоловік повернувся до нього.

– Той хлопчик, як я розумію, – це ви...

Дараган злякався, що той почне розпитувати про період життя, який він майже стер з пам'яті. І потім, йому не було чого розповісти про той час. Але чоловік промовчав. Та згодом промовив:

– Я не пригадую, де саме під Парижем був той будинок.

– Я теж. – І він одразу пошкодував, що відповів таким сухим тоном.

Так, йому нарешті пригадається точний рік тієї осені. Та тепер він і далі сидів на ліжку поряд із Шан-

таль, і йому здалося, неначе він на мить задрімав, а тепер прокинувся. Він зробив спробу підтримати розмову.

– Ви часто вдягаєте цю сукню?

Він вказав на сукню з чорного сатину з двома золотистими ластівками.

– Вона тут була, коли я винайняла цю кімнату. Мабуть, її носив хтось, хто жив тут раніше.

– Чи, може, ви, але в попередньому житті.

Вона спохмурніла й кинула на нього недовірливий погляд.

– Ходімте зробимо вам копії.

Вона підвелася, й Дараганові здалося, що їй кортить якомога швидше піти з цієї кімнати. Що її злякало? Мабуть, не треба було говорити з нею про цю сукню.

Після повернення додому він подумав, чи це йому не наснилося. Це все, мабуть, через бабине літо і спеку.

Вони разом пішли до крамниці канцелярських товарів, що на бульварі Вольтера, де в кутку стояла копіювальна машина. Машинописні аркуші досьє були тонкі, мов папір, який колись використовували для листів «авіа».

Вони вийшли з крамниці й трохи пройшлися бульваром. Схоже, вона не поспішала прощатися. Можливо, боялася, що після цієї зустрічі він більше не дасть про себе знати, і Жіль Оттоліні так нічого й не довідається про загадкового Гі Торстея. Та й він теж охоче побув би з нею ще, настільки його лякала перспектива самотнього повернення додому.

– Якщо ви прочитаєте документи сьогодні ввечері, можливо, це освіжить вашу пам'ять, – і вона вказала на помаранчеву картонну теку, де тепер лежали тільки-но зроблені копії. Вона навіть наполягла, щоб вони скопіювали й світлину хлопчика. – Можете телефонувати мені в будь-який час, цілу ніч... Жіль повернеться лише завтра по обіді... Мені буде цікаво дізнатися вашу думку про все це...

Вона дістала з гаманця візитну картку з написом «Шанталь Гріппе», адресою 118, вулиця Шарон і номером телефону.

– Мені час додому. Жіль скоро дзвонитиме, а я не взяла з собою телефону.

Вони розвернулися й пішли в бік вулиці Шарон. Обоє мовчали. Говорити не було потреби. Їй, схоже, здавалося природним крокувати поряд, і Дараган подумав, що якби узяв її під руку, вона б не опиралася, ніби вони давно знайомі. Вони попрощалися біля входу до метро «Шарон».

Тепер, у себе в кабінеті, він перегортав сторінки «досьє», але без бажання читати їх відразу.

По-перше, все було надруковане без подвійного інтервалу, й це нагромадження літер одразу відбивало охоту до читання. І потім, стосовно того Торстеля, він врешті-решт пригадав, хто це. Коли вони поверталися з Трамбле тієї осінньої неділі, той чоловік, з авто, запропонував завезти кожного з них додому. Але Шанталь і Поль вийшли на Монпарнасі. Звідти до них була пряма лінія метро. Він вирішив їхати з ним далі, бо той сказав, що живе неподалік від скверу Грезіводан, саме там, де Дараган мав кімнату.

Вони промовчали більшу частину дороги. Нарешті чоловік озвався:

– Я двічі чи тричі бував у тому будинку, під Парижем... Ми їздили туди з вашою матір'ю...

Дараган нічого не відповів. Далєбі, він уникав спогадів про той далекий період свого життя. А мати – він навіть не знав, чи вона ще жива.

Чоловік зупинив авто біля скверу Грезіводан.

– Перекажіть мої вітання матері... Ми вже давно втратили одне одного з поля зору... Ми належали, разом з іншими друзями, до своєрідного клубу... клубу Хризалідів... Ось, якщо вона раптом захоче зв'язатися зі мною...

Він простягнув йому візитну картку, на якій було зазначено «Гі Торстель» і, здається, робоча адреса – книгарня в Пале-Руаялі. З номером телефону. Згодом Дараган десь посіяв ту візитівку. Але ще раніше він переписав прізвище й телефон – але навіщо? – до своєї тодішньої телефонної книжки.

Він сів за стіл. Під аркушами «досьє» лежала копія сторінки 47 його роману «Чорний колір літа», де, схоже, згадувався той Торстель. Прізвище було підкреслено, поза сумнівом, Жілем Оттоліні. Там було написано:

«У галереї Божоле справді була книгарня з мистецькими альбомами у вітрині. Він увійшов. За прилавком сиділа чорнява жінка.

– Я хотів би бачити пана Морієна.

– Пана Морієна зараз немає. Може, ви бажаєте бачити пана Торстеля?»

І все. Майже нічого. Прізвище згадувалося тільки на сторінці 47 роману. І він уже не мав снаги розшуквати його цього пізнього вечора в густому машинописному тексті без інтервалів, у тому «досьє». Торстель. Голка в копиці сіна.

Він пригадував, що на загубленій візитній картці була адреса книгарні, в Пале-Руаялі. І телефон був, мабуть, телефоном книгарні. Але по сорока роках цих двох жалюгідних подробиць було замало, аби знайти слід людини, від якої лишилося саме прізвище.

Він ліг на диван і заплющив очі. Він вирішив зробити над собою зусилля і, нехай на мить, повернути час навспак. Той роман – «Чорний колір літа» – він почав писати восени, тієї ж осені, коли потрапив до Трамбле, якось у неділю. Він пригадував, що написав першу сторінку того ж недільного вечора, в кімнаті у сквері Грезиводан. За кілька годин перед тим, коли вони в автомобілі Торстеля їхали набережною Марни, а потім Венсенським лісом, він реально відчув, як над ним тяжіє осінь: серпанок, запах вогкої землі, вкриті жовтим листям алеї. Відтепер слово «Трамбле» назавжди буде пов'язане з цією осінню.

І також прізвище Торстель, яке він використав тоді в романі. Просто через звучання. От про що нагадав йому Торстель. І не варто шукати більшого. Це все, що він може сказати. Жіль Оттоліні, звичайно, розчарується. Так і буде. Врешті-решт, він не зобов'язаний нічого йому пояснювати. Це його не обходить.

Майже одинадцята вечора. На самоті, вдома, такої пори, до нього часто приходили, як кажуть, «миті зневіри». Тоді він вирушав до кафе неподалік, яке працювало до пізньої ночі. Яскраве світло, гамір, рух, ілюзія причетності до розмов, що лунали довкола, – все це допомагало йому за якийсь час подолати зневіру. Але вже протягом певного часу він не потребував такого засобу. Досить було подивитися крізь вікно кабінету на дерево, яке росло в сусідньому дворі і зберігало листя довше, ніж інші дерева, аж до листопада. Йому казали, що це граб чи осика, він забув. Він шкодував про всі втрачені роки, впродовж яких майже не помічав дерев і квітів. Тепер, коли він не читав нічого, крім «Історії природи» Бюффона, йому раптом пригадався уривок з мемуарів однієї французької жінки-філософа. Її вразили слова якоїсь іншої жінки, промовлені під час війни: «Що не кажи, війна не змінить мого ставлення навіть до травинки». Вона, поза сумнівом, вважала цю жінку легковажною чи байдужою. Але для нього, Дарагана, ці

слова мали геть інше значення: у періоди катаклізмів і моральної розпуки немає іншого рятунку, як знайти сталу точку, аби втримати рівновагу й не впасти за облявок. Ваш погляд спиняється на травинці, дереві, пелюстках квітки, ніби ви хапаєтеся за рятівне коло. Те дерево за вікном – граб чи осика – приносило йому заспокоєння. І хоч уже була майже одинадцята вечора, мовчазна присутність дерева додавала затишку. Тому ліпше відразу покінчити з цим і прочитати документи. Треба визнати: голос і вигляд Жіля Оттоліні спершу здалися йому шантажистськими. Він хотів подолати цю упередженість. Але чи це йому вдалося?

Він зняв скріпку, яка з'єднувала аркуші. Папір копій був не таким самим, як оригіналу. Він згадав, наскільки аркуші, коли Шанталь Гріпе робила копії, були тонкими, майже прозорими. Вони нагадали йому папір для листів з позначкою «авіа». Але це не зовсім так. Вони були такої ж товщини, як цигарковий папір, на якому друкували протоколи допитів у поліції. Та й Шанталь Гріпе сказала йому: «Жіль отримав цю інформацію з поліції...»

Він ще раз поглянув на крону дерева за вікном, перш ніж розпочати читання.

Шрифт був дуже дрібним, наче документи надруковано на портативній машинці, сьогодні таких уже немає.

Дарагану здалося, що перед ним якась густа неперетравна маса. Часом він пропускав рядок і повертався назад, тримаючи на ньому палець. Це був не так розгорнутий виклад, як радше короткі нотатки, безладно зібрані до купи, де йшлося про вбивство якоїсь Колетти Лоран.

Спочатку відомості про життєвий шлях. Приїзд замолоду з провінції до Парижа. Робота в нічному клубі на вулиці Понтъє. Кімната в готелі, в районі Одеону. Знайомства зі студентами Вищої школи мистецтв. Перелік людей, які могли знати її по нічному клубу й по школі мистецтв. Тіло знайдено в готельній кімнаті, у 15-му районі. Допит директора готелю.

Отже, Оттоліні цікавився отакими злочинами з газетної хроніки? Він урвав читання. Колетта Лоран. Це, на перший погляд, незначуще ім'я викликало у ньому якесь відлуння, але занадто глухе, щоб бути зрозумілим. Здається, там десь була дата: 1951 рік, та йому вже забракло снаги, аби знову вдивлятися в тісно зіплені слова, які викликали відчуття задухи.

1951 рік. Відтоді збігло майже півстоліття, і свідків злочину і навіть убивці вже не існувало. Жіль Оттоліні з'явився запізно. Ця нишпорка нічого не знайде. Дараган пошкодував про таке грубе визначення. Ще кілька аркушів. Він досі був у полоні роздратування й остраху, відтоді, як відкрив це «досє».

Він задивився на граб, що його листя тихо ворушилося, ніби дерево дихало вві сні. Так, це дерево було йому як друг, і йому пригадалася назва збірки поезій, написаних восьмирічною дівчинкою, – «Мій друг дерево». Він заздрив тій дівчинці, бо був такого ж віку і теж тієї пори укладав якісь вірші. Коли це було? В один з років дитинства, так само далекий, як і цей 1951 рік, коли вбили Колетту Лоран.

І знову дрібні літери, нагромаджені без інтервалу, мерехтіли перед очима. Він водив пальцем рядками, аби не збитися. Нарешті ім'я Гі Торстель. Воно згадувалося поряд із трьома прізвищами, серед яких він із подивом побачив прізвище своєї матері. Два інші прізвища – Боб Буньян і Жак Перрен де Лара. У нього лишився про них досить невиразний спогад, який стосувався того ж часу, коли з'явилася книжка віршів його ровесниці – «Мій друг дерево». Перший – Буньян, спортивної статури, завжди у бежевому. Брюнет, принаймні за спогадом, тоді як інший – з великою головою, наче у римської статуї, він стоїть в елегантній позі, спираючись ліктем на камін, і щось розповідає. Дитячі спогади – це найчастіше дрібні деталі, які спливають з небуття. Невже ці імена привернули увагу Оттоліні й він провів аналогію з ним, Дараганом? Але ні, навряд. По-перше, у його матері було інше прізви-

ще, не таке, як у нього. Двоє інших – Буньян і Перрен де Лара – загубилися в мороку минулого, а Оттоліні замолодий, і вони нічого не можуть йому нагадати.

Що далі він читав, то більше йому здавалося, ніби це «досьє» – не більше ніж чернетки, відходи, де перемішано фрагменти двох слідств, які хтось вів у різні періоди, бо тепер уже згадувався 1952 рік. Між відомостями 1951 року про вбивство Колетти Лоран і 1952 року, які були на двох останніх аркушах, він, здається, вгледів ледь помітну нитку Аріадни: «Колетта Лоран» бувала в «будинку у Сен-Ле-ла-Форе», де мешкала якась «Анні Астранд». За будинком, схоже, стежила поліція, але чому? Серед згаданих прізвищ – Торстель, його матір, Буньян, Перрен де Лара. Було ще два імені, відомі йому, – Роже Венсан і «згадана Анні Астранд», яка мешкала в будинку в Сен-Ле-ла-Форе.

Він хотів би дати лад цим нотаткам, але це здавалося понад його сили. І потім, у такий пізній час ночі могли виникати дивні думки: метою Жіля Оттоліні, який збирав усі ці відомості до «досьє», був не давній випадок із газетної хроніки, а він сам – Жан Дараган. Звичайно, Жіль Оттоліні не мав потрібного кута атаки, він ішов навпомацки, збивався на манівці, не здатний побачити суть. Відчувалося, як той кружляє навколо нього у пошуках шпарини. Може, він назбирав оці

роз'єднані фрагменти в надії, що Дараган відгукнеться на один із них, наче поліцейський, який починає допит із цілковито сторонньої теми, аби приспати пильність підозрюваного. І саме коли той повірить, ніби загроза минула, несподівано пролунає фатальне запитання.

Погляд знову зупинився на кроні граба за вікном, і йому стало соромно за такі думки. Він втрачав холоднокровність. Кілька прочитаних сторінок були лише неоковирною чернеткою, нагромадженням подробиць без усвідомлення головного. Єдине прізвище бентежило й притягувало, мов магніт: Анні Астранд. Але воно було ледь помітним у цьому накопиченні слів, надрукованих без інтервалу. Анні Астранд. Далекий голос, почутий пізно вночі по радіо, і вам здається, ніби він звертається до вас із якимось посланням. Хтось йому казав, що люди швидко забувають голоси тих, хто колись їм був дорогим. Однак, аби він почув сьогодні голос Анні Астранд, у себе за спиною, на вулиці, то неодмінно впізнав би його.

Коли вони знову говоритимуть з Оттоліні, він жодним чином не приверне уваги до цього імені – Анні Астранд, – але в нього не було певності, чи вони ще побачаться. У крайньому разі, він напише короткого листа зі скупими відомостями про Гі Торстеля. Він мав книгарню у галереї Божоле, на межі парку Пале-Руа-

яль. Так, вони зустрічалися лише одного разу, близько п'ятдесяти років тому, осіннього недільного дня, на іподромі Трамбле. Він, можливо, буде настільки люб'язним, що повідомить кілька додаткових подробиць про двох інших – Буньяна і Перрена де Лара. Знайомі його матері, як і Гі Торстель. Того року, коли він читав вірші з книжки «Мій друг дерево», заздрячи дівчинці-ровесниці, яка була автором, Буньян, Перрен де Лара й, можливо, Гі Торстель носили в кишені іншу книжку, мов молитовник, дуже для них важливу. Він пам'ятав назву – «Фабриціо Лупо», – два слова, які лишаються таємничими до кінця життя, завдяки звучанню. Пізніше він розшукував цю книжку, але йому так і не пощастило її знайти, і він так і не прочитав «Фабриціо Лупо». І не треба повертатися до цих дрібних спогадів. Найімовірніша перспектива – просто спекатися того Жіля Оттоліні. Телефонні дзвінки лишаються без відповіді. І листи, навіть рекомендовані. Найгірше, коли Оттоліні стоятиме перед будинком і, не знаючи коду, чекатиме, доки хтось заходитиме до під'їзду, щоб проскочити слідом. Він дзвонитиме у двері. Треба буде відімкнути дзвінок. Кожного разу, виходячи з дому, він стикатиметься з Оттоліні, який ітиме слідом. І в нього не буде іншої ради, як сховатися в найближчому комісаріаті поліції. Але там його пояснення ніхто не сприйме всерйоз.

Була вже майже перша ніч, і йому подумалося, що в такий час, у тиші й самотині, у голову лізуть всілякі дурниці. Він поволі заспокоївся й навіть мало не розсміявся, уявивши собі обличчя Оттоліні, таке вузьке, що коли дивишся на нього у фас, тобі здається, ніби це профіль.

На столі безладно лежали машинописні аркуші. Він узяв олівця, де з одного боку був червоний грифель, а з іншого синій, яким користувався, коли правив рукописи. Він по черзі поперекреслював синіми рисками всі сторінки й обвів червоним ім'я АННІ АСТРАНД.

Перед другою ночі озвався телефон. Він заснув був на канапі.

– Алло... Пане Дараган? Це Шанталь Гріппе...

Він на мить завагався. Щойно уві сні йому примарилося обличчя Анні Астранд, і такого з ним не траплялося вже років із тридцять.

– Ви прочитали документи?

– Так.

– Пробачте, що телефоную так пізно... Але мені нетерпеливилось почути вашу думку... Ви мене чуєте?

– Так.

– Нам треба зустрітись, доки Жіль не повернувся. Можна до вас зайти?

– Зараз?

– Так, зараз.

Він дав їй адресу, назвав код і поверх. Чи, може, сон триває? Кілька митей тому лице Анні Астранд здавалося йому таким близьким... Вона сидить за кермом своєї машини, перед будинком у Сен-Ле-ла-Форе, він – на сидінні поряд із нею, і вона йому щось говорить, але він не чує її голосу.

На столі безладно лежали скопійовані сторінки. Він забув, що тільки-но поперекреслював їх синіми рисками. Й ім'я Анні Астранд впадало в око, обведене червоним колом... Жіль Оттоліні не повинен цього бачити. Червоне коло може навести на слід. Будь-який слідчий запитав би, коли б побачив його, гортаючи сторінки: «Чому ви підкреслили це прізвище?»

Він поглянув на граб з нерухомою кроною і почувся впевненіше. Це дерево – вартовий, єдиний, хто ним опікується. Він став перед вікном на вулицю. Такої пори не проїздило жодне авто й ліхтарі світили просто так. Він побачив, як Шанталь Гріпе крокує тротуаром напроти і, здається, дивиться на номери будинків. У руці в неї пластикова сумка. Невже вона прийшла сюди пішки, з вулиці Шарон? Двері під'їзду грюкнули, потім на сходах залунали її кроки, повільні, ніби вона вагалася, піднімаючись маршами. Він відчинив їй, не чекаючи дзвінка, і вона здригнулася від несподіванки. На ній знову були чорна сорочка й чорні штани. Вираз її обличчя був такий самий нерішучий, як і першого разу, в кав'ярні на вулиці Аркад.

– Я не хотіла вас турбувати так пізно...

Вона нерухомо стояла на порозі, з винуватим виразом. Він узяв її за руку й завів до квартири. Інакше, йому здалося, вона б пішла геть. У кімнаті, яка слу-

гувала йому кабінетом, він указав їй на канапу, і вона сіла, поклавши пластикову сумку поряд.

– Отже, ви прочитали?

Вона запитала з тривогою в голосі. Чому це її так бентежило?

– Прочитав, але насправді мало чим можу бути корисний вашому другові. Мені невідомі ці люди.

– Навіть Торстель?

Вона дивилася йому просто в вічі.

Допит знову почався й триватиме без перерви, аж до ранку. Потім, близько восьмої, у двері подзвонять. Це буде Жіль Оттоліні, який повернувся з Ліона, і він заступить її.

– Так, навіть Торстель.

– Чому ж тоді ви використали це прізвище в книжці, якщо не знаєте його?

Вона промовила ці слова удавано наївним тоном.

– Я вибираю прізвища навмання, гортаючи телефонний довідник.

– Отже, ви не можете допомогти Жілю?

Він сів поряд із нею на канапі й наблизив до неї обличчя. В око знову впав шрам на лівій вилиці.

– Він думав, ви допоможете йому написати... Він думав, що все на цих аркушах вас безпосередньо стосується...

У нього цієї миті виникло відчуття, що вони міняються ролями і ще трохи, й вона «розколеться», як кажуть – він колись чув – у певних колах. У світлі лампи були помітні тіні, що залягли в неї під очима, й тремтячі руки. Вона здавалася блідішою, ніж тоді, коли він відчинив їй двері.

На столі на видноті лежали позакреслювані олівцем сторінки. Але вона поки що їх не помітила.

– Жіль прочитав усі ваші книжки й зібрав про вас чимало даних...

Ці слова його трохи збентежили. Він мав необачність привернути увагу людей, які тепер не дадуть йому спокою. Як, наприклад, деякі особи, з ким ви зустрілися поглядом. Вони раптом можуть накинутися на вас, без жодної причини, або причепитися з розмовою, і таких дуже важко спекатися. Він завжди опускав очі, коли йшов вулицею.

– І потім, вони хочуть звільнити його з агентства «Свіртс»... Він знову залишиться без роботи...

Дарагана вразив покірний тон, яким вона це сказала. У цих словах йому вчулися нотки роздратування й навіть зневаги.

– Він думав, ви йому допоможете... У нього склалося враження, що ви давно знайомі... Йому про вас багато відомо...

Схоже, вона ладна розповісти більше. Була та пора ночі, коли грим розпливається й люди доходять межі, за якою стають занадто відвертими.

– Хочете чогось випити?

– О, так, чогось міцного... Я потребую допінгу...

Дарагана здивувало, що у своєму віці вона вживає цей старомодний вислів. Він уже давно не чув виразу «потребувати допінгу». Можливо, Анні Астранд теж колись так казала. Вона стисла руки, ніби щоб стримати їхнє тремтіння.

У шафі на кухні він знайшов тільки напівпорожню пляшку горілки й не міг пригадати, звідки вона там узялася. Шанталь вмостилася на дивані, витягнувши ноги і спираючись спиною на велику помаранчеву подушку.

– Даруйте, я трохи стомилася...

Вона зробила ковток. Потім ще один.

– Мені вже краще. Ця жахлива вечірка...

Вона дивилася на Дарагана, ніби очікувала реакції на свої слова. Він трохи завагався, перш ніж запитати.

– Яка вечірка?

– На якій я сьогодні була...

Потім, сухим голосом:

– Мені платять за ці «вечірки»... це заради Жіля... Йому потрібні гроші...

Вона опустила голову. Здавалося, шкодує про сказаңе. Вона поглянула на Дарагана, що сидів напроти на зеленому велюровому табуреті.

– Не він потребує вашої допомоги, а я...

Вона дивилася на нього з усмішкою, яку можна було назвати блідою чи вицвілою.

– Я все ж порядна жінка... Тому мушу застерегти вас проти Жіля...

Вона посунулася й сіла на край канапи, щоб бути напроти нього.

– Він назбирав про вас інформацію... через отого знайомого, з поліції... І шукав з вами контакту...

Утома? Дараган уже не розумів її слів. Яку саме «інформацію» про нього цей тип міг отримати в поліції? У всякому разі, матеріали «досьє» були мало переконливими. І ці прізвища були йому невідомі. Крім материного, Торстеля, Буньяна і Перрена де Лара. Та й у такому тумані... Вони так мало важили в його житті... Статисти, що давно зникли... Звичайно, там згадувалася Анні Астранд. Але побіжно. Її ім'я було непомітним, загубленим серед усіх інших. До того ж, з помилкою в написанні: Астран.

– Не турбуйтеся про мене, – промовив Дараган. – Я нікого не боюся. А надто шантажистів.

Схоже, її здивувало це слово – шантажист, проте це була ніби очевидність, просто воно не спало їй на думку.

– Я часто думала, чи він не вкрав у вас телефонну книжку...

Вона усміхалася, й Дараган подумав, чи це не жарт.

– Часом я дуже боюся за Жіля. Тому я й залишаюся разом з ним... Ми так давно знаємося...

Голос ставав дедалі хрипкіший, і він уже боявся, що ці одкровення затягнуться до ранку. Чи вистачить йому уваги, аби слухати її цілу ніч?

– Насправді він поїхав не в Ліон, у службових справах, а грати в казино...

– У казино в Шарбоньєрі?

Ці слова дуже швидко навернулися йому на язик, і він сам був здивований словом «Шарбоньєр», яке давно забув і яке тепер раптом сплигло з минулого. Коли вони вирушали у казино, до Шарбоньєру, Поль та інші виїжджали у п'ятницю по обіді й поверталися до Парижа тільки в понеділок. Отож він майже три дні проводив разом із Шанталь, у кімнатці у сквері Грезіводан.

– Так, він поїхав у шарбоньєрське казино. У нього там є знайомий круп'є... Він привозить звідти трохи більше грошей, ніж зазвичай.

– А ви з ним не їздите?

– Ніколи. Крім одного разу, коли ми познайомилися... Я годинами чекала на нього у клубі Гайон... Там є зала очікування для жінок...

Невже Дараганові вчулося? Гайон, як і Шарбоньєр, – колись ця назва була йому знайома. Шанталь несподівано з'являлася в нього, у сквері Грезіводан, і казала: «Поль поїхав у клуб Гайон... Ми можемо провести вечір разом... І навіть ніч...»

Отже, клуб Гайон іще існував? Чи просто призабуте слово, колись чуте в молодості, знову повертається до вас, мов приспів давньої пісні, чи як ледь чутне відлуння, по багатьох роках, чи й під кінець життя?

– Коли я залишаюся сама в Парижі, він відряджає мене на дещо своєрідні вечірки... Я погоджуюся, заради нього... Йому завжди бракує грошей... А тепер буде ще гірше, бо він лишається без роботи...

Але навіщо йому подробиці приватного життя Жіля Оттоліні й Шанталь Гріппе? Колись раніше нові зустрічі часто були різкими й прямими – двоє людей стикалися на вулиці, як машинки автородео з атракціону дитинства. Цього разу все було плавно – загублений блокнот, телефонний дзвінок, зустріч у кафе... Так, усе легко, мов у сні. І сторінки «досьє» викликали у нього дивне відчуття: певні імена, передусім Анні Астранд, і всі ті слова, нагромаджені одне на одне, без інтервалу, раптом відкрили якісь епізоди життя, побачені ніби крізь деформуючу шибку, наче безладні сцени, що переслідують вас лихоманними ночами.

– Він завтра повертається з Шарбоньєра... в обід... Він вам телефонуватиме... Але не кажіть, що ми з вами зустрічалися.

Дараган подумав, чи вона справді говорить щиро й чи сама не розповість Оттоліні про те, як прийшла до нього цієї ночі. А може, саме Оттоліні доручив їй так зробити. Зрештою, він був певен, що зможе спекатися їй, тількино схоче, як це вже бувало багато разів у його житті.

– Інакше кажучи, – промовив він награним тоном, – ви з ним – двійко авантюристів.

Її, схоже, ошелешили ці слова. Він одразу пошкодував про них. Вона втягнула голову в плечі, і йому на мить здалося, що вона зараз заплаче. Він нахилився до неї, але вона відвела очі.

– Це все через Жіля... Я не винна...

Потім, після хвилинного вагання:

– Остерігайтеся його... Він щодня вимагатиме зустрічей... Він не дасть вам спокою ні на хвилину... Він такий...

– ...причепа?

– Так. Великий причепа.

І, схоже, вона надавала цьому слову якогось бентежного смислу, на перший погляд, невідчутного.

– Я не знаю, що він там про вас довідався... Можливо, з досьє... Я не читала... Він скористається цим для тиску...

Останнє слово прозвучало в її вустах фальшиво. Скоріше за все, це Оттоліні сказав їй про «тиск».

– Йому потрібна допомога в написанні книжки... Він так мені пояснив...

– Ви певні, що він не домагається чогось іншого?

Вона на мить завагалася.

– Ні.

– Може, він хоче попросити в мене грошей?

– Можливо... Гравцям завжди потрібні гроші... Так, звісно, він проситиме у вас грошей.

Мабуть, вони удвох говорили про це після їхньої зустрічі на вулиці Аркад. Вони, напевне, були в цілковитій безвиході – Шанталь колись вживала цей вислів, говорячи про Поля. Але той не втрачав надії й покладався на свої гральні трюки.

– Ще трохи, і в нього навіть не буде грошей на кімнату у сквері Грезіводан...

Так, мабуть, за сорок п'ять років винайм, у сквері Грезіводан значно подорожчав. Дараган колись жив там потай, завдяки другові, якому власник кімнати довірив ключі. Там був телефон із замочком на циферблаті, щоб не можна було подзвонити. Але він таки примудрявся набирати певні номери.

– Я теж, – промовив він, – свого часу жив у сквері Грезіводан...

Вона здивовано глянула на нього, ніби не очікувала, що між ними може бути якась спільність. Він мало не додав, що дівчину, яка приходила до нього, також звали Шанталь. Але для чого? Вона сказала:

– Тоді, можливо, у такій самій кімнаті, як у Жіля... У мансарді... треба їхати на ліфті, а потім ще піднятися вузькими сходами...

Справді, ліфт не доходив до мансардного поверху – довгого коридору з рядом дверей із напівстертими номерами кімнат. У нього була кімната №5. Він запам'ятав цифру завдяки Полю, який не раз намагався пояснити йому один зі своїх трюків – «нейтральна п'ятірка».

– І в мене був друг, який грав на іподромі й у казино, в Шарбоньєрі.

Схоже, ці слова її заспокоїли, і вона ледь помітно усмінулася. Мабуть, подумала, що з різницею в кілька десятків років вони належали до того ж світу. Але до якого?

– Ви тепер ішли з вечірки?

Він пошкодував про це запитання. Але, схоже, вона перейнялася до нього довірою:

– Так, одне подружжя влаштовує особливі вечори у себе в квартирі... Жіль певний час працював у них водієм... Вони мене час від часу запрошують... Жіль наполягає, щоб я туди ходила... Вони платять... Я не можу інакше...

Він слухав, не насмілюючись її урвати. Може, вона говорила зовсім не до нього, і взагалі забула, що він поряд. Уже, мабуть, дуже пізно. П'ята ранку? Скоро світанок, і сонце розвіє тіні. Він прокинеться на самоті у своєму кабінеті, мов після поганого сну. Справді, телефонна книжка ніколи не губилася. А Жіля Оттоліні й Жозефіни Гріппе, яка називала себе Шанталь, насправді ніколи не існувало.

– Вам тепер буде дуже важко спекатися Жіля... Він від вас не відчепиться... Він такий, що підстерігатиме вас біля під'їзду...

Погроза чи попередження? У снах, подумав Дараган, не знаєш, чого триматися. У снах? Побачимо, коли розвидниться. Однак отут, сидячи напроти нього, вона зовсім не скидалася на примару. Він не міг достоту сказати, чи в його снах були голоси, але цієї миті він дуже чітко чув хрипкуватий голос Шанталь Гріппе.

– Хочу вам порадити: не беріть слухавки.

Вона нахилилася до нього й говорила дуже тихо, ніби Жіль Оттоліні слухав за дверима.

– Надсилайте повідомлення на мій мобільний... Коли його не буде поряд, я відповім... Я триматиму вас у курсі його намірів. Вам буде легше ухилитися...

Далебі, ця жінка виявляла велику турботливість, але Дарагану хотілося пояснити, що він сам дасть собі раду. Йому в житті вже траплялися такі Оттоліні. Він знав у

Парижі багато будинків з двома виходами, завдяки яким відривався від небажаних людей. І, аби вдати, наче його немає вдома, йому часто доводилося не вмикати світла, бо два вікна квартири виходили на вулицю.

– Я дала вам книжку і сказала, що її написав Жіль... «Аматор верхогонів»...

Він уже забув про існування цієї книжки. Вона лишилася в помаранчевій картонній теці з «досьє».

– Але це неправда... Жіль тільки розповідає, що це його книжка, бо в автора те ж саме прізвище... але ім'я інше... До того ж, він уже помер...

Вона щось шукала у пластиковій сумці, яка лежала поряд із нею на канапі. Вона витягнула звідти плаття з чорного сатину з двома золотистими ластівками, яке Дараган бачив у її кімнаті на вулиці Шарон.

– Я забула в них свої черевики на підборах...

– Я впізнаю це плаття, – промовив Дараган.

– Коли я йду на вечірку до тих людей, вони просять, щоб я була в ньому.

– Дивне плаття...

– Його хтось забув у шафі, в кімнаті, яку я винаймаю... Там є етикетка.

Вона простягнула йому плаття, і він прочитав на етикетці: «Сильві-Роза. Модний пошив. Вулиця Естель. Марсель».

– Мабуть, воно було вашим у попередньому житті.

Він казав їй те ж саме вчора по обіді, в її кімнаті на вулиці Шарон.

– Ви так думаєте?

– Мені так здається... через етикетку. Вона дуже давня...

Вона й собі недовірливо придивлялася до етикетки. Потім поклала плаття' поряд, на канапі.

– Зачекайте... я зараз прийду...

Він вийшов з кабінету, аби перевірити, чи не лишив на кухні світла. Вікно виходило на вулицю. Авжеж, він лишив світло. Він вимкнув його й підійшов до вікна. Йому саме уявилося, ніби Оттоліні стоїть перед будинком, мов вартовий. Такі думки можуть приходити дуже пізно, якщо ви не спали, думки з давнього дитинства, коли ви вигадуете собі щось страшне. Нікого. Але він може ховатися за фонтаном або праворуч, за одним із дерев, у сквері.

Він довго простояв, не рухаючись, випростано, склавши руки на грудях. Вулиця геть безлюдна. Жодної машини. Якщо відчинити вікно, почулося б жебоніння водограю і йому б здалося, наче він уже в Римі, а не в Парижі. У Римі, звідки йому колись надійшла листівка від Анні Астранд, і це була остання звістка від неї.

Коли він повернувся до кабінету, вона лежала на канапі в цьому дивному платті з чорного сатину, з двома

золотистими ластівками. Він на мить розгубився. Невже ця сукня була на ній, коли вона прийшла? Та ні. Її сорочка і штани лежали, скручені, на паркеті, поряд із черевиками. Очі були заплющені, дихання рівномірне. Чи вона тільки вдавала, що спить?

*

Вона пішла перед полуднем, і Дараган сидів на самоті, як завжди, у себе в кабінеті. Вона непокоїлася, що Жіль Оттоліні вже приїхав. Коли він грав у казино в Шарбоньєрі, йому траплялося повертатися до Парижа в понеділок раннім потягом. Він дивився у вікно, як вона йде вулицею, у своїй чорній сорочці й чорних штанях. Без пластикової сумки. Вона забула її на канапі разом із сукнею. Дараган не відразу знайшов візитну картку, яку отримав від неї, – картку на жовтуватому папері. Але мобільний не відповідав. Вона рано чи пізно сама зателефонує, коли помітить, що забула в нього свої речі.

Він витягнув із сумки сукню і знову подивився на етикетку: «Сильві-Роза. Модний пошив. Вулиця Естель. Марсель». Це йому щось нагадувало, хоча він зовсім не знав Марселя. Він уже десь бачив цю адресу чи чув назву. Молодшим він міг би перейматися цією загадкою, на перший погляд, незначною, кілька днів, уперто дошу-

куючись відповіді. Навіть коли йшлося про найдрібнішу деталь, його охоплювало відчуття тривоги й недовершеності, доки він не знаходив зв'язку деталі з ситуацією, доки фрагмент мозаїки нарешті не займав свого місця. Часом це була якась фраза чи строфа, й він розшукував автора, а часом – просто якась назва. «Сильві-Роза. Модний пошив. Вулиця Естель. Марсель». Він заплющив очі й спробував зосередитися. У голові промайнуло слово, здавалося, пов'язане з цією етикеткою – «Китайка». Треба мати терпіння, щоб пірнути вглибину й розшукати зв'язок між «Сильві-Роза» і «Китайкою», але вже кілька років йому бракувало сил на для таких подвигів. Ні, він уже застарий, і йому простіше було колихатися на воді, лігши на спину... «Китайка»... Через чорне волосся й трохи завузькі очі цієї Шанталь Гріппе?

Він сів за стіл у кабінеті. Вона не помітила розкиданих аркушів, покреслених синім олівцем. Він розгорнув теку, яка лежала біля телефону, і взяв звідти книжку. Він почав гортати «Аматора верхогонів». Це було недавнє перевидання, але рік реєстрації авторських прав був ще довоєнним. Невже Жіль Оттоліні настільки нахабний чи наївний, щоб претендувати на авторство? Він згорнув книжку й поглянув на аркуші на столі. Під час першого читання він перестрибнув через чимало речень, через щільний друк.

І знову слова мерехтіли перед очима. Схоже, там були інші подробиці стосовно Анні Астранд, але він почувався занадто стомленим, аби заглиблюватися в них. Краще зробити це пізніше, під вечір, на спокійну голову. Якщо він перед тим не вирішить порвати один за одним ці аркуші. Так, він перечитає їх згодом.

Коли він складав «досьє» до теки, на очі потрапила світлина хлопчика, про яку він забув. На звороті написано: «Три фотографії з «Фотоматона». Невідома дитина. Обшук і арешт Анні Астранд. Прикордонний пункт Вентимілья. Понеділок 21 липня 1952 р.». Так, це було фото для документів, але збільшене, як він уже зрозумів учора, побачивши його в кімнаті на вулиці Шарон.

Він не міг відвести погляду від світлини, не розуміючи, як міг забути її між сторінками «досьє». Невже вона його настільки збентежила як речовий доказ – коли вжити юридичний вислів, – що він, Дараган, намірявся викинути її зі своєї пам'яті? Його охопило якесь запаморочення, аж ніби мурашки забігали по голові. Він мусив визнати очевидне: цей хлопчик на фото, від якого його відділяла відстань у кілька десятків років, аж він здався йому зовсім чужим, цей хлопчик – він сам.

Іншої осені – не тієї, коли він якоїсь неділі побував у Трамбле, але теж далекої – Дараган отримав листа на адресу у сквері Грезіводан. Він проходив повз двері консьєржки, що саме вийшла розкладати по скриньках листи.

– Здається, це ви – Жан Дараган.

Вона простягнула йому конверт, де його прізвище було написано синім чорнилом. Йому ніколи не надходили листи на цю адресу. Він не впізнав почерку – розгонистого, на всю ширину конверта, – Жан Дараган. 8, сквер Грезіводан, Париж. На номер району не вистачило місця. На звороті конверта – прізвище з адресою: А.Астранд. 18, вул. Альфреда Деоденка, Париж.

Якусь хвилю прізвище здавалося йому незнайомим. Через те, що ім'я ховалося за ініціалом «А.»? Пізніше він усвідомив, що мав якесь передчуття, тому й не поспішав розпечатувати конверт. Він рушив пішки аж до межі Нейї і Леваллуа, в той район, де по двох-трьох роках низькі будинки й майстерні буде зруйновано, аби звільнити місце для кільцевої автостради. АСТРАНД. Як він міг тієї ж миті не зрозуміти, хто це?

Він повернувся назад і зайшов до кафе на першому поверсі одного з блоків житлових будинків. Він сів, витягнув листа з кишені, замовив помаранчевий сік і, якщо можна, ніж. Він відкрив конверт з допомогою ножа, бо боявся розірвати адресу на звороті. У ньому були тільки три світлини. Він упізнав себе, в дитинстві. Він пам'ятав пообіддя, коли їх було зроблено у «Фотоматоні», біля мосту Сен-Мішель, напроти Палацу правосуддя. Відтоді він не раз проходив біля того фотомагазину, який зовсім не змінився.

Треба знайти ці фотографії й порівняти їх зі збільшеною копією з «досьє» Оттоліні. Мабуть, вони у валізі, куди він поскидав листи й папери не менш як сорокарічної давності й від якої, на щастя, загубився ключ. Але навіщо? Фотографії ті самі. «Невідома дитина. Обшук і арешт Анні Астранд. Прикордонний пункт Вентимілья. Понеділок 21 липня 1952 р.». Отже, її затримали й обшукували під час спроби виїхати за кордон.

Вона прочитала його роман «Чорний колір літа» й упізнала той епізод. Інакше для чого надсилати йому фото, по п'ятнадцяти роках? Але як вона дізналася адресу, що була тимчасовою? До того ж, він рідко коли там ночував. Майже весь час він проводив у своїй кімнаті на вулиці Кусту й у кварталі поблизу площі Бланш.

Він написав книжку лише в надії, що вона озветься. Написати книжку означало для нього послати сигнал – немов блиманням фар чи то азбукою Морзе – тим людям, про яких йому давно нічого не відомо. Досить побіжно згадати їхні імена на котрійсь із сторінок і чекати, доки вони нарешті відгукнуться. Але щодо Анні Астранд, то він навіть не назвав її прізвища й постарався якомога вправніше заплутати сліди. Вона не могла впізнати себе у жодній з дійових осіб. Він ніколи не розумів, як можна вводити в книжку дорогу для себе людину. Тільки-но вона потрапить до роману, наче прослизнувши крізь дзеркало, ви втратите її назавжди. Ніби її ніколи не існувало у справжньому житті. Зведена нанівець... Тут треба було діяти тонко. Таким чином, єдиною сторінкою книжки, яка могла привернути увагу Анні Астранд, була та, де жінка з дитиною заходять до крамниці «Фотоматон» на бульварі Пале. Він не розуміє, чому вона підштовхує його до кабінки. Вона каже йому пильно дивитися на екран і не крутити головою. Вона засуває чорну завісу. Він сидить на дзиглику. Спалах осліплює, й він кліпає очима. Чорна завіса розсувається, й він виходить з кабінки. Вони чекають, доки світлини випадають з автомата. А потім треба починати все спочатку, бо на фото в нього заплющені очі. Після цього вони пішли до кав'ярні, що

була поруч і вона почастивала його гренадином. От як це було. Він описав усе з великою точністю хоча й розумів, що цей епізод не зовсім узгоджується з рештою сюжету. Це був уривок із життя, який він крадькома протягнув у роман, перетворивши його на особистий сигнал, на оголошення на кшталт тих, які друкують дрібними літерами в газетах, і вони зрозумілі тільки тим людям, яким їх адресовано.

Під вечір він здивувався, чому не телефонує Шанталь Гріппе. Вона мала помітити, що забула в нього свою сукню. Він набрав номер її мобільного, але ніхто не відповів. Після гудків – повна тиша. Ви підійшли до краю кручі, за якою тільки порожнеча. Він подумав, чи цей номер іще належить Шанталь Гріппе, чи, може, вона загубила телефон. І чи вона взагалі ще жива.

За аналогією в нього виникли сумніви щодо Жіля Оттоліні. Він набрав на клавіатурі комп'ютера «Агентство Свіртс, Париж». У Парижі не виявилось жодного агентства «Свіртс» – ні у районі вокзалу Сен-Лазар, ні в інших районах. Удаваний автор «Аматора верхогонів» виявився привидом уявного агентства.

Йому заманулося перевірити, чи Оттоліні зареєстрований як мешканець скверу Грезіводан, але серед прізвищ у всіх вісімнадцяти номерах не було жодного Оттоліні. У всякому разі, сукня була тут, на спинці канапи, отже, це був не сон. Він надрукував навмання «Сильві-Роза. Модний пошив. Вулиця Естель. Марсель», але отримав тільки відповідь «Ательє Роза, 18, вул. Соваж, 68100 Мюлуз». Уже кілька років він майже не користувався

цим комп'ютером, бо його пошуки найчастіше лишалися марними. Нечисленні люди, чії сліди він хотів відшукати, схоже, зуміли перехитрувати пильність цієї машини. Вони проскочили між чарунками сітки, бо належали іншій епосі й зовсім не були, так би мовити, «дітьми з церковного хору». Йому пригадалося, як його батько, котрого він ледве пам'ятав, казав м'яким голосом: «Я десяток слідчих зіб'ю з пантелику». У комп'ютері не було жодного сліду ні батька, ні Торстеля чи Перрена де Лара, чії імена він також набирив на клавіатурі напередодні, перед приходом Шанталь Гріппе. Щодо Перрена де Лара, то все відбувалося, як і раніше: на екрані з'являлася велика кількість Перренів, і навіть ночі не вистачило б, аби переглянути увесь список. Ті, хто його цікавили, ховались або в безіменному натовпі, або за відомою людиною з таким самим прізвищем. І коли він набирив запитання «Чи ще живий Жак Перрен де Лара? Якщо так, дайте мені адресу», комп'ютер нічого не міг відповісти, й відчувалося, як його незчисленними дротами й з'єднаннями пробігає почуття певного сумніву й ніяковості. Часом він заводив на манівці: у відповідь на «Астранд» пропонував результати у Швеції, де немало осіб з таким прізвищем мешкало в місті Гетеборзі.

Було спекотно, й це бабине літо триватиме, мабуть, аж до листопада. Він вирішив пройтися замість чека-

ти, як завжди, сидючи в кабінеті, доки сонце сяє. Повернувшись з прогулянки, він спробує, за допомогою лупи вчитати сторінки, які вчора проглянув лише побіжно. Може, йому пощастить знову натрапити на Анні Астранд. Він шкодував, що не порозпитував її, коли вони зустрілися по п'ятнадцяти роках після того епізоду з фотографіями, але пізніше зрозумів, що все одно не почув би від неї жодної відповіді.

*

Надворі він почувся ще безжурніше, ніж у попередні дні. Мабуть, не варто заглиблюватися в таке далеке минуле. Навіщо? Він не згадував про нього вже багато років, аж цей період життя почав ввижатися йому мов через каламутне скло. Крізь нього проникало притлумлене світло, але було незмога розрізнити ні облич, ні навіть силуетів. Матове скло, неначе захисний екран. Можливо, завдяки цій добровільній амнезії йому вдалося цілком убезпечитися від того минулого. Чи, може, просто плин часу розчинив барви і постирав гострі кути.

Там, на хіднику, у світлі бабиного літа, яке надавало вулицям Парижа позачасової елегантності, у нього знову виникло враження, що він просто лежить на спи-

ні й ледь погойдується на воді. Це враження вперше з'явилося в нього минулого року, і він тоді подумав, чи це не ознака наближення старості. З ним траплялися, ще замолоду, такі стани півсну, після безсонної ночі, коли тебе ніби кудись несе якась течія, але тепер відчуття було іншим: ніби котишся зі схилу, за інерцією, з вимкнутим двигуном. Але як далеко?

Він неначе котився, підвладний лише вітру і земному тяжінню. Він стикався з людьми, які йшли назустріч і не встигали ухилитися. Він вибачався. Це ненавмисно. Зазвичай він був обачніший, коли йшов вулицею, і завжди готовий перейти на інший бік, тільки-но бачив, навіть здалеку, когось зі знайомих, хто міг до нього заговорити. Він помітив, наскільки рідко йому зустрічаються люди, яких йому насправді хочеться бачити. Двічі чи тричі за все життя?

Він би охоче пройшовся до вулиці Шарон, аби віддати Шанталь Гріппе її сукню, але не хотів натрапити на Жіля Оттоліні. А коли навіть так? Це стало б нагодою дещо з'ясувати про непевне існування цієї людини. Він згадав слова Шанталь Гріппе: «Вони хочуть звільнити його з агентства «Свіртс». Але ж вона чудово знала, що агентства «Свіртс» не існує. А книжка «Аматор верхогонів» з довоєнними авторськими правами? Чи Оттоліні подав рукопис до видавництва «Сабліє» у по-

передньому житті, вказавши інше ім'я? Він, Дараган, мав підстави зажадати у нього пояснень.

*

Він уже був біля аркад Пале-Руаялю. Ішов навмання. Але, перетинаючи міст дез Ар і двір Лувру, він опинився на маршруті, знайомому із самого дитинства. Йдучи вдовж так званого «Лувру антикварів», він пригадав різдвяні вітрини колишнього універмагу «Лувр». А тепер, коли він раптом спинився посеред галереї Божоле, ніби це була мета його прогулянки, у пам'яті зринув інший спогад. Він так довго лежав углибині, далеко від світла, що тепер виглядав як новий. Було не зрозуміло, чи це справді спогад, чи якийсь миттєве видиво, яке вже не належить минулому, бо неначе відірвалося від нього, мов вільний електрон: вони з матір'ю – одного з тих рідкісних разів, коли вони десь були разом, – заходять до крамниці, де багато книжок і картин, і мати розмовляє з двома чоловіками: один сидить за письмовим столом, а інший стоїть, спершись ліктем на мармуровий камін. Пі Торстель. Жак Перрен де Лара. Завмерлі в тих позах до кінця віків. Як могло так статися, що тієї осінньої неділі, коли вони поверталися з Трамбле з Шанталь і Полем, це прізвище не

пробудило в ньому ніякого спогаду, навіть коли в руках опинилася візитна картка, де воно було зазначене разом з адресою книгарні?

Коли вони їхали в авто, Торстель навіть згадав про «будинок на околицях Парижа», де бачив його дитиною, – будинок Анні Астранд. Він, Дараган, прожив там майже рік. У Сен-Ле-ла-Форе. «Я пригадую, там був хлопчик, – сказав тоді Торстель. – Це, мабуть, ви...» І Дараган відповів тоді холодно, ніби то не про нього. Це сталося тієї неділі, коли він почав писати «Чорний колір літа», після того, як Торстель підвіз його до скверу Грезіводан. І йому ні на мить не спало на думку запитати, чи той пам'ятає жінку, що жила в будинку у Сен-Ле-ла-Форе, «таку собі Анні Астранд». І чи, часом, не знає, де вона тепер.

Він сів на лаві, на осонні, біля аркад галереї Божоле. Він проходив пішки цілу годину й навіть не помітив, що спека була ще сильнішою, ніж у попередні дні. Торстель. Перрен де Лара. Так, він востаннє бачив Перрена де Лара того ж року, коли вперше побував у Трамбле, йому тоді саме виповнився двадцять один рік, – і ця зустріч була б приречена на холодний морок забуття, як співається у пісні, якби вони не згадали Анні Астранд. Якось увечері він сидів у кав'ярні поряд з Круглою площею, на Єлисейських Полях, її в наступ-

ні роки перетворили на драгстор. Була десята година. Перепочинок перш ніж вирушити до скверу Грезіводан чи, скоріше, на вулицю Кусту, де він віднедавна винаймав кімнату за шістсот франків на місяць.

Того вечора він не відразу помітив, що перед ним, на терасі, сидить Перрен де Лара. Один.

Чому він з ним заговорив? Вони не бачилися з десятком років, і той чоловік напевно його не впізнає. Але це було в пору написання першої книжки, і Анні Астранд пронизувала всі його думки. Можливо, Перрен де Лара щось про неї знає?

Він підійшов і став перед ним, доки той не підвів голову. Ні, він його не впізнав.

– Жан Дараган.

– А!.. Жан...

Він усміхався блідою усмішкою, ніби йому ніяково, що його побачили в такий час, одного, в такому місці.

– Ви за цей час підросли... Сідайте, Жане...

Він кивнув йому на стілець напроти себе. Дараган на мить завагався. Скляні двері тераси були прочинені. Досить промовити слова, звичні для нього: «Хвилинку... я зараз повернуся...» І потім вийти на свіже вечірне повітря і глибоко вдихнути. І, головне, не обертатися в бік тіні, там, яка завмре у вічному чеканні, на самоті, на терасі кафе.

Він сів. Перренове обличчя римської статуї за ці роки розпливлося, а кучері побила сивина. На ньому була темно-синя полотняна куртка, занадто легка для такої пори року. Перед ним – наполовину випита склянка мартіні, яке Дараган упізнав за кольором.

– Як ваша мати? Ми вже кілька років не бачилися... Ви знаєте... Ми були, як брат і сестра...

Він повів плечима, і його погляд став заклопотаним.

– Мене довго не було в Парижі...

Мабуть, йому хотілося поділитися причинами такої довгої відсутності. Але він сидів мовчки.

– А ви бачитеся зі своїми друзями Торстелем і Бобом Буньяном?

Перрену де Лара, здається, було дивно чути ці прізвища з уст Дарагана. Дивно й тривожно.

– Ох і пам'ять у вас... ви цих двох іще пам'ятаєте?..

Він пильно дивився на Дарагана, і йому стало ніяково.

– Ні, ми з ними не бачимося... У дітей вражаюча пам'ять... А у вас що нового?

Дараган відчув у цьому питанні трохи гіркоти. Але, можливо, це йому лише здалося, чи Перрену де Лара цю гіркоту навіяло мартіні, на самоті, о десятій вечора, восени, на терасі кафе?

– Я пробую писати книжку...

Він подумав, що не варто було зізнаватися в цьому.

– А!.. Як у той час, коли ви заздрили Міну Друе?

Дараган геть забув це ім'я. Справді, так звали дівчинку його віку, яка написала вірші, видані у збірці під назвою «Мій друг дерево».

– Дуже складна річ – література... Гадаю, ви вже це помітили...

Перрен де Лара заговорив сентенційним тоном, чим дуже здивував Дарагана. Він знав про нього досить мало, і спогад, який зберігся в нього з дитинства, свідчив скоріше, що той був людиною легковажною. Силует, який спирається ліктем на камін. Цікаво, чи він належав, як його мати, Торстель і, можливо, Боб Буньян, до «клубу Хризалідів»?

Нарешті він промовив:

– Отже, після тривалої відсутності, ви остаточно повернулися до Парижа?

Перрен де Лара стенив плечима й кинув на Дарагана зверхній погляд, ніби почув нешанобливі слова.

– Не розумію, що ви маєте на увазі під словом «остаточно».

Дараган теж не розумів. Він сказав це, тільки аби заповнити паузу. А той раптом ударився в амбіцію... Йому вже хотілося підвестися й кинути: «Отже, будьте здорові, пане...», а потім, перш ніж покинути ту за-

склену терасу, усміхнутися й помахати йому рукою, як на вокзальному пероні. Але він стримався. Треба бути терплячим. Можливо, йому вдасться хоч щось довідатися про Анні Астранд.

– Ви радили мені, які книжки слід прочитати... Пам'ятаєте?..

Він постарався промовити це схвильованим голосом. Зрештою, це була правда, адже цей привид колись подарував йому, в роки дитинства, байки Лафонтена в блідо-зеленій палітурці, у серії, яка називалася «Класики Ашетт». А трохи згодом він же порадив йому прочитати «Фабрицію Лупо», коли виросте.

– Справді, у вас глибока пам'ять...

Тон пом'якшав і Перрен де Лара вже усміхався. Але трохи напруженою усмішкою. Він нахилився у бік Дарагана.

– Що я вам скажу... Я більше не впізнаю того Парижа, в якому жив... Лише після п'яти років відсутності... мені здається, ніби я в чужому місті...

Він стиснув щелепи, наче щоб не дати словам перетворитися на безладний потік. Мабуть, йому вже давно не доводилося бодай із кимось поговорити.

– Ніхто не відповідає на телефонні дзвінки... Не знаю, чи вони ще живі, чи забули мене, чи вже не мають часу підняти слухавку...

Усмішка стала ширшою, а погляд добрішим. Може, він хотів притлумити сум своїх слів, сум, що добре пасував до спорожнілої тераси кафе, де неповне освітлення лишало смуги сутіні.

Здавалося, він уже шкодував про свою відвертість. Він розправив плечі й повернувся до скляних дверей тераси. Попри одутлість рис і сиві кучері, які робили його волосся подібним до перуки, він зберіг оту застиглість римської статуї, притаманну йому десяток років тому, і це був один з небагатьох образів Жака Перрена де Лара, що запам'ятався Дараганові. І також звичка повертатися у профіль до співрозмовника, як от зараз. Мабуть, йому колись казали, що у нього досить гарний профіль, але всі, хто це казав, уже померли.

– Ви живете десь неподалік? – запитав у нього Ж. Дараган.

Він знову нахилився до нього й наче вагався з відповіддю.

– Неподалік... у маленькому готелі біля площі Терн...

– Я хотів би мати адресу...

– Справді?

– Так.... Мені було б приємно знову з вами зустрітись.

Тепер час перейти до головного. І йому стало аж якось боязко. Він прокашлявся.

– Я хотів запитати у вас одну річ.

Його голос зробився глухим. На обличчі Перрена де Лара був вираз подиву.

– З приводу жінки, яку ви, можливо, знали... Анні Астранд...

Він вимовив це ім'я і прізвище досить гучно, старанно вимовляючи всі звуки, як по телефону, коли тріск і шерех на лінії заглушують ваші слова.

– Як ви кажете?..

– АННІ АСТРАНД.

Він майже вигукнув ці два слова, і йому здалося, ніби це крик про допомогу.

– Я довго жив у неї, в будинку у Сен-Ле-ла-Форе...

Промовлені слова були дуже уривисті й пролунали з металевим призвуком посеред тиші безлюдної тераси кафе, але він подумав, що це намарно.

– Так... справді... Ми якось вас там провідували, разом із вашою матір'ю...

Він замовк і, можливо, більше нічого не скаже. Це лише далекий спогад, який його не стосується. Марна справа – розраховувати, що хтось колись дасть відповіді на ваші запитання.

Проте він додав:

– Дуже молода жінка... у стилі танцівниці кабаре... Боб Буньян і Торстель знали її ближче, ніж я... і ваша

мати теж... Здається, вона сиділа у в'язниці... А чому вона вас цікавить?

– Вона посідає важливе місце у моєму житті.

– Он воно як... Тоді мені прикро, що нічого не можу вам сказати... Я чув про неї тільки від вашої матері й від Боба Буньяна...

Він раптом заговорив світським тоном. Дараган подумав, чи він не імітує когось, хто справив на нього в юності сильне враження, і він завчивав перед дзеркалом рухи й інтонації тієї людини, яку він, наївний добропорядний юнак, узяв за взірець паризької елегантності.

– Єдине, що можу сказати, – вона сиділа у в'язниці... Це все, що я про неї знаю...

На терасі вимкнули неонові лампи, натякаючи двом останнім відвідувачам, що кафе зачиняється. Перрен де Лара мовчки сидів у сутінку. Дарагану пригадався кінотеатр на Монпарнасі, куди він зайшов якимось увечері, аби заховатися від дощу. У ньому не топилося, й нечисленна публіка сиділа в пальтах. Часто в кіно він заплющував очі. Голоси й музика фільму важили для нього більше, ніж зображення. Він пригадував одну фразу з фільму того вечора, промовлену глухим голосом, доки не ввімкнули світло, і в нього часом виникала ілюзія, що промовляв її саме він:

– Щоб дійти до тебе, мені довелося подолати дивний шлях...

Хтось доторкнувся до його плеча:

– Пане, ми зачинаємо... Вам час іти...

Вони перейшли авеню й прямували парком, де вдень був філателістичний базар. Дараган не знав, як попрощатися з Перреном де Лара. Той раптом зупинився, ніби раптом щось згадав:

– Я навіть не можу вам сказати, чому вона сиділа у в'язниці...

Він подав Дараганові руку.

– Сподіваюся, до скорої зустрічі... Чи, може, за десять років...

Дараган не знав, що відповісти, і, стоячи на тротуарі, дивився йому вслід. Той віддалявся, у своїй залегкій куртці. Він ішов попід деревами дуже повільним кроком і, переходячи авеню Марінії, мало не втратив рівноваги, коли порив вітру з пригорщею жовтого листа штовхнув його в спину.

Повернувшись додому, він перевірів, чи Шанталь Гріппе або Жіль Оттоліні не лишили часом повідомлення на автовідповідачі. Чорне плаття з ластівками лежало на спинці канапи, а помаранчева картонна тека – на тому ж місці на столі, біля телефону. Він дістав з неї аркуші.

Нічого особливого, на перший погляд, про Анні Астранд. Утім, ні. Зазначено адресу будинку у Сен-Ле-ла-Форе: «№15, вул. Ермітаж» зі згадуванням, що там було проведено обшук. Рік той самий, коли Анні водила його фотографуватися і коли її обшукали на кордоні у Вентимільї. Згадувався її брат П'єр (№6, вул. Лаферр'єра, Париж ІХ) і Роже Венсан (№12, вул. Нікола Шукє, Париж ХVІІІ), про якого подекуди вали, ніби він її ймовірний «покровитель».

Там навіть уточнювалося, що власником будинку в Сен-Ле-ла-Форе був Роже Венсан. Там була також копія значно давнішого донесення Відділу розслідувань та інформації Бригади поліції звичаїв Управління кримінальної поліції стосовно Астранд Анні, яка проживає в готелі у №46 на вул. Нотр-Дам-де-Лоретт, де

зазначалося: «відома в «Етуаль-Клебер». Але все було переплутано, неначе хтось – може Оттоліні? – передруковуючи нашвидку архівні документи, попропускав рядки і навмання пооб'єднував речення, жодним чином не пов'язані між собою.

Чи варто глибше занурюватися в це густе й липке місиво? Драган продовжував читати, і його опосіло те саме враження, що й напередодні, коли він зробив першу спробу розібратися в цих аркушах: це лише уривки фраз, почуті у півсні, з яких пригадуєш, прокинувшись, заледве кілька слів, що не мають жодного сенсу. Однак там траплялися точні адреси: №15, вул. Ермітаж, №12, вул. Нікола Шуке, №46, вул. Нотр-Дам-де-Лоретт, завдяки яким можна визначити орієнтири й не загубитися в цих хибких пісках.

Він був певен, що ближчими днями порве ці документи, і це принесе йому полегкість. А тим часом нехай лежать на письмовому столі. Нове прочитання, можливо, відкриє якусь приховану ознаку, що виведе його на слід Анні Астранд.

Треба буде розшукати конверт, у якому вона колись давно надіслала йому фотографії з автомата. Того дня, отримавши їх, він перевірів у довіднику. У номері 18 на вулиці Альфреда Деоденка Анні Астранд зазначена не була. А оскільки вона не зазначила свого телефону,

йому лишалося тільки написати їй... Але чи отримає відповідь?

Цього вечора, у своєму кабінеті, все це здавалося таким далеким... Уже десять років, як настало нове століття... Та однак, коли десь на вулиці в око впадало чиєсь обличчя, а часто було досить якогось слова з чужої розмови чи кількох нот, як це ім'я – Анні Астранд – знову й знову спливало в пам'яті. Але це траплялося дедалі рідше й тривало коротше, ніж поодинокий спалах маяка.

Він думав, чи не варто написати їй листа або ж дати телеграму. №18, вул. Альфреда Деоденка. ПРОХАННЯ ПОВІДОМИТИ НОМЕР ТЕЛЕФОНУ. ЖАН. Чи надіслати пневматичку, бо вони тоді ще існували. Врешті-решт, він вирішив піти за тією адресою, хоча сам не зносив несподіваних візитів або людей, які раптом підходять до вас на вулиці й починають розмову.

Це було восени, в день Усіх святих. Сонячне пообіддя. Вперше у житті словосполучення «всіх святих» не викликало в нього почуття суму. На площі Бланш він сів у метро. Треба зробити дві пересадки. На Етуаль і на Трокадеро. У неділю й вихідні поїзди ходили рідко, й він думав, що не міг би зустрітися з Анні Астранд іншого дня, ніж вихідний. Він полічив роки: п'ятнадцять від того дня, як вона водила його фотографуватися. Йому пригадувався й ранок на Ліонському вокзалі. Вони разом сідають у потяг – переповнений потяг перших днів пори літніх відпусток.

Коли він очікував поїзд метро на станції «Трокадеро», його охопили сумніви: а раптом вона тепер не в Парижі. Або по п'ятнадцяти роках він її вже не впізнає.

Вулиця впиралася в заграбовану загорожу. За нею – дерева в парку Ранелаг. Жодної машини вздовж тротуару. Тиша. Враження, що тут ніхто не живе. Вісімнадцятий номер стояв аж у кінці, праворуч, біля загорожі й дерев. Білий будинок чи, точніше, особняк на три поверхи. Біля входу домофон. І прізвище напроти єдиної кнопки: ВЕНСАН.

Будинок здавався покинутим, як і вся вулиця. Він натиснув на кнопку. З домофона почулося потріскування й неначе шелест листя на вітрі. Він нахилився й двічі повторив, старанно вимовляючи звуки: ЖАН ДАРАГАН. Жіночий голос, наполовину приглушений шумом вітру, відповів: другий поверх.

Засклені двері повільно розчахнулися, й він опинився у холі з білими стінами, освітленому настінною лампою. Він не скористався ліфтом, а піднявся сходами, які повертали під прямим кутом. Коли він опинився на другому поверсі, вона стояла у дверях, але обличчя було наполовину приховане одвірком. Потім вона їх прочинила ширше і пильно подивилася на нього, ніби не впізнаючи.

– Заходь, мій маленький Жане...

Голос нерішучий, але трохи хриплий, такий самий, як п'ятнадцять років тому. Обличчя теж не змінилося, як і погляд. Волосся довше. Тепер воно спадало на плечі. Скільки їй уже років? Тридцять шість? Стоячи в коридорі, вона й далі з цікавістю придивлялася до нього. Він думав, що їй сказати, і промовив:

– Я не знав, чи треба натискати на кнопку з написом «Венсан»...

– Мое прізвище тепер – Венсан... Я навіть ім'я поміняла, уявляєш?... Аньєс Венсан...

Вона провела його до кімнати, яка мала правити за вітальню, але єдиними меблями там були канапа і торшер поряд. За широким вікном дерева, які не встигли скинути листя. Ще світло. Смуги сонця на паркеті й на стінах.

– Сідай, мій маленький Жане...

Вона сіла на іншому кінці канапи, ніби щоб краще його бачити.

– Ти, мабуть, пам'ятаєш Роже Венсана?

Тільки-но прозвучало це ім'я, як йому пригадалося американське авто з відкидним верхом, що стояло біля будинку у Сен-Ле-ла-Форе, а за кермом сидів чоловік, якого він спершу прийняв за американця, бо той був високим на зріст і говорив із легким акцентом.

– Ми з Роже Венсаном кілька років тому одружилися...

Вона дивилася на нього з ніяковою усмішкою. Щоб вибачитися за одруження?

– Він дедалі рідше буває в Парижі... Думаю, він зрадив би тобі... Я йому якось телефонувала й розповідала, що ти написав книжку...

Одного пополудня, у Сен-Ле-ла-Форе, він приїхав по нього до школи на своєму американському кабріолеті. Авто плавно котилося вулицею Ермітаж, і двигун працював майже беззвучно.

– Я ще не дочитала твою книжку до кінця... Але відразу натрапила на епізод із «Фотоматомом»... Знаєш, я ніколи не читаю романів...

Вона ніби вибачалася, як щойно, коли говорила про одруження з Роже Венсаном. Та ні, зовсім не варто читати цю книжку «до кінця» тепер, адже вони вже сидять поряд на цій канапі.

– Ти, мабуть, думав, як я знайшла твою адресу... Мені зустрівся чоловік, який підвозив тебе на машині додому, минулого року.

Вона насупила брови і, здавалося, шукала в пам'яті ім'я. Але Дараган пригадав раніше:

– Гі Торстель?

– Так... Гі Торстель...

Чому люди, про існування яких ви не підозрювали, які вам стрілися одного разу й яких ви більше не побачите, відіграють, з-поза лаштунків, таку важливу роль у вашому житті? Завдяки йому він знайшов Анні Астранд. Він відчував удячність до цього Торстеля.

– Я його геть забула... Він, мабуть, живе в цьому районі... Підійшов до мене на вулиці... Він розповів, що бував у будинку у Сен-Ле-ла-Форе, п'ятнадцять років тому...

Отже, саме їхня зустріч із Торстелем минулої осені оживила в ньому ці спогади. Торстель говорив про

будинок у Сен-Ле-ла-Форе. А він, Дараган, коли Торстель сказав «я не пригадую, де саме під Парижем був той будинок» і також «той хлопчик – це, мабуть, ви...», навіть не захотів вступати в розмову. Віддавна він уже не думав ні про Анні Астранд, ні про Сен-Ле-ла-Форе. Проте ця зустріч раптово оживила спогади, які він намагався, майже підсвідомо, не пробуджувати. Але це сталося. Вони виявилися досить чіпкими, ті спогади. Того ж вечора він почав писати книжку.

– Він розповів, що ви зустрілися на іподромі.

Вона усміхалася, ніби йшлося про жарт.

– Сподіваюся, ти не гравець.

– Авжеж ні.

Який з нього гравець! Він ніколи не розумів, навіщо ці люди, у казино, довго, мовчки, нерухомо, із напівзмертвілими обличчями сидять круг столу. І щоразу, як Поль розповідав йому про свої «трюки», він ледве зосереджував увагу, аби його вислухати.

– Гра ніколи не доводить до добра, мій маленький Жане.

Можливо, вона добре знала, про що говорить. Часом вона поверталася до будинку у Сен-Ле-ла-Форе дуже пізно, і він, Дараган, бувало, не міг заснути, доки її не було. З яким полегшенням він чув, як гравій шурхотить під колесами авта й затихає шум двигуна. І її

кроки в коридорі... Що вона робила в Парижі до другої ночі? Можливо, грала. По всіх цих роках, тепер, коли він уже не був дитиною, йому кортіло поставити їй це запитання.

– Я так і не добрала, хто цей Торстель... Здається, антиквар, з Пале-Руаялю...

Схоже, вона не знала, про що з ним розмовляти. Йому хотілося сказати якісь заспокійливі слова. Вона, мабуть, відчувала те ж саме, наче якусь тінь між ними, про яку обоє не наважувалися згадати.

– То ти тепер письменник?

Вона йому усміхалася, здається, з іронією. Письменник. Чому б не зізнатися, що він написав «Чорний колір літа», мов оголошення про розшук, яке дають у газету. Коли хоч трохи пощастить, ця книжка приверне її увагу й вона дасть про себе знати. Оце й усе, що він мав на думці. Не більше.

– Я мала б зголоситися раніше, але в мене було трохи неспокійне життя...

Вона вжила минулий час, неначе те життя скінчилося.

– Мене не здивувало, що ти став письменником. Малим, у Сен-Ле-ла-Форе, ти багато читав...

Дараган би хотів, аби вона розповіла про своє життя, але, схоже, вона цього уникала. Вона сиділа на

канапі, і він бачив її у профіль. Спогад, який дуже чіткий, попри всі втрачені роки, раптом сплив у пам'яті. Пообіддя, Анні сидить у такій самій позі, випростана, у профіль, за кермом свого автомобіля, а він, малий, поряд з нею. Машина стоїть біля брами будинку у Сен-Ле-ла-Форе. Він бачить, як сльоза, ледь помітна, котиться її правою щокою. Різким рухом вона витирає її. Потім заводить двигун, ніби нічого не сталося.

– Минулого року, – промовив Дараган, – мені зустрівся ще один чоловік, який тебе знає... з часу будинку в Сен-Ле-ла-Форе...

Вона повернулася і сполохано глянула на нього.

– Хто саме?

– Такий собі Жак Перрен де Лара.

– Не пам'ятаю. Хто мені тільки не зустрічався в епоху Сен-Ле-ла-Форе...

– А ти не знаєш Боба Буньяна?

– Ні, зовсім не знаю.

Вона присунулася до нього й гладила його по лобі.

– І що за думки в цій голові, мій маленький Жане? Ти мене допитуєш?

Вона дивилася йому просто у вічі. Добрим поглядом. Хіба що трохи збентеженим. І далі гладила його по лобі.

– Ти знаєш... У мене немає пам'яті...

Йому згадалися слова Перрена де Лара: «Єдине, що можу сказати, – вона сиділа у в'язниці». Якби він їх повторив, це її у край здивувало б. Вона б стонула плечима і сказала: «Він мене з кимось сплутав» або «І ти йому повірив, мій маленький Жане?» І, можливо, це було б щиро. Врешті-решт, ми забуваємо тривожні чи болючі епізоди нашого життя. Досить лягти на спину й тихо гойдатися на воді, над глибинами, заплющивши очі. Ні, справа не завжди в навмисній забутливості, як пояснив йому лікар, з яким вони колись розговорилися в кав'ярні в одному з будинків скверу Грезіводан. Він, до речі, подарував йому свою брошуру з автографом під назвою «Забуття», видану в «Прес універсітер де Франс».

– Ти хочеш знати, для чого ми ходили фотографуватися?

Дараган відчув, що вона заторкує цю тему без жодної радості в серці. Але спадав вечір, і сутінки, які заповнювали цю вітальню, могли полегшити зізнання.

– Усе дуже просто. Твоїх батьків тоді не було в Парижі, а я хотіла взяти тебе з собою до Італії... Але для цього тобі був потрібен паспорт...

У старій фанерній валізі, яка подорожувала з ним із помешкання до помешкання і де лежали його шкільні зошити, щоденники, листівки, отримані в дитинстві, і

книжки, які він тоді читав – «Мій друг дерево», «Таємничий корабель», «Кінь без голови», «Тисяча й одна ніч», – можливо, зберігався і старий паспорт із світливою з автомата, з темно-синьою обкладинкою. Але він ніколи не зазірав до тієї валізи. Її було замкнено на ключ, який загубився. Мабуть, як і паспорт.

– А потім, доїхати до Італії не пощастило... Я мусила лишитися у Франції... Ми провели кілька днів на Лазурному березі... Після цього ти повернувся додому...

Батько приїхав і забрав його з порожнього будинку, і вони вирушили потягом назад до Парижа. Що саме вона мала на увазі, коли казала «повернувся додому»? Він марно копирсався у пам'яті, де не збереглося жодного спогаду про те, що зазвичай називають «домом». Потяг рано-вранці прибув на Ліонський вокзал. А потім – довгі, нескінченні роки інтернату.

– Коли я дійшла до того епізоду у твоїй книжці, я розшукала у себе ті фотографії...

Тільки по сорока роках Дараган довідався про одну подробицю тієї авантюри: світлини «невідомої дитини» було знайдено під час обшуку на кордоні, у Вентимільї. «Єдине, що я знаю, – сказав тоді Перрен де Лара, – це те, що вона сиділа у в'язниці». Отож, скоріш за все, після виходу з в'язниці їй повернули фотографії й інші речі, вилучені під час обшуку. Але тоді, сидючи на

тій канапі, Дараган іще не знав цієї подробиці. Часто, коли нарешті довідуєшся про епізод із життя близької людини, який вона від тебе приховала, про це уже запізно говорити. І чи справді приховала? Просто забула чи, радше, з часом, уже ніколи не згадує. Чи не знайшла потрібних слів.

– Шкода, що ми не поїхали разом до Італії, – промовив Дараган з широкою усмішкою.

Йому здалося, ніби вона хоче в чомусь зізнатися. Але вона хитнула головою, наче відганяючи погані думки чи неприємні спогади.

– То ти живеш у сквері Грезіводан?

– Не зовсім. Я знайшов кімнату в іншому районі.

У нього лишився ключ від кімнати у сквері Грезіводан, власник якої надовго поїхав з Парижа. Завдяки цьому він туди часом тишком навідувався. Можливість переховуватися у двох різних місцях додавала йому спокою.

– Так, кімнату поряд з площею Бланш.

– Площею Бланш?

Це слово, здавалося, нагадало їй знайомий пейзаж.

– Ти мене якось туди запросиш?

Майже смеркло, й вона засвітила торшер. Обоє опинилися посередині світляного кола, тоді як решта вітальні лишилася у півтемряві.

– Я колись добре знала район площі Бланш... Пам'ятаєш мого брата П'єра?.. У нього там була автомаїстерня.

Чорнявий хлопець. У Сен-Ле-ла-Форе він часом ночував у кімнатці, ліворуч, у кінці коридору, її вікна виходили на колодязь у дворі. Дараган пригадував його куртку-канадку й машину – маленьке «Рено». Якось у неділю цей брат Анні – за час, що минув, він призабув ім'я – повів його до цирку «Медрано». Потім вони їхали назад на тому «Рено» до Сен-Ле-ла-Форе.

– Я не бачила П'єра відтоді, як тут живу.

– Дивне місце, – сказав Дараган.

Він повернув голову до широкого вікна, яке тепер стало темним екраном, звідки зникли крони дерев.

– Ми тут, як на краю світу, мій маленький Жане. Тобі так не здається?

Його вразила тиша вулиці і ґрати в кінці, які робили з неї глухий кут. Після смеркання можна було уявити, що будинок стоїть на узліссі.

– Роже Венсан винайняв цей будинок після війни... Будинок був під арештом... Власникам довелося виїхати з Франції... Ти ж знаєш, з Роже Венсаном усе трохи складно...

Вона називала його «Роже Венсан» і ніколи не казала просто «Роже». Він, Дараган, теж у дитинстві вітав його словами «Добрідень, Роже Венсане».

– Мені тут лишилося не довго... Вони збираються віддати будинок в оренду якомусь посольству чи зруйнувати... Часом, уночі, мені самій тут страшно... Перший і третій поверхи не зайняті... А Роже Венсана майже ніколи немає.

Їй хотілося говорити з ним про сьогоднішня, і Дараган це дуже добре розумів. Він не знав, чи це та сама жінка, з його дитинства, із Сен-Ле-ла-Форе. І хто він сам? По сорока роках, коли збільшені фотографії з автомата потраплять йому до рук, він навіть не буде певен, що та дитина – це справді він.

*

Згодом вона запропонувала піти повечеряти, недалеко, й вони опинилися у брассері на шосе Мюет. Вони сіли в самому кінці зали, одне напроти одного.

– Я пригадую, що ми часом ходили удвох до ресторану у Сен-Ле-ла-Форе, – сказав їй Дараган.

– Ти певен?

– Він називався «Шале Ермітаж».

Ця назва вразила його в дитинстві, бо збігалася з назвою вулиці.

Вона повела плечима.

– Дивно... У мене немає жодного спогаду, що я в ресторані з дитиною...

Слова були промовлені суворим голосом, який здивував Дарагана.

– Ти ще довго жила у будинку в Сен-Ле-ла-Форе?

– Ні... Роже Венсан його продав... Ти знаєш, той будинок належав Роже Венсану.

Йому завжди здавалося, що то будинок Анні Астранд. Її ім'я і прізвище в той час він сприймав як єдине ціле: анніастранд.

– Я пробув там близько року?

Він запитав це майже пошепки, бо боявся, що не отримає відповіді.

– Так... Рік... Уже не пригадую... Твоя матір хотіла, щоб ти пожив у селі, на свіжому повітрі... Мені тоді здалося, наче вона прагне тебе позбутися...

– А як ви познайомилася?

– О!.. Через друзів... у мене в той час було стільки друзів...

Дараган зрозумів, що не почує нічого істотного про період Сен-Ле-ла-Форе. Йому доведеться покладатися на власні спогади, нечисленні й уривчасті, у вірогідності яких він дуже сумнівався, адже вона тільки-но сказала, що ніколи не була в ресторані з дитиною.

– Даруй мені, мій маленький Жане... Я майже ніколи не думаю про минуле...

Вона повагалася і потім промовила:

– У ту пору мені доводилося переживати тяжкі моменти... Не знаю, чи ти пригадуєш Колетту...

Це ім'я викликало у нього розпливчасту ремінісценцію, таку ж невловиму, як і відсвіт, що миттєво пробігає по стіні.

– Колетта... Колетта Лоран... Її портрет висів у мене в кімнаті, у Сен-Ле-ла-Форе... Вона позувала художникам... Моя подруга юності...

Він добре пам'ятав картину між двома вікнами. Дівчина поставила лікоть на стіл і підпирає долонею підборіддя.

– Її вбили у готелі, в Парижі... так і не відомо хто... Вона часто бувала у Сен-Ле-ла-Форе...

Коли Анні поверталася з Парижа, близько другої ночі, він кілька разів чув у коридорі гучний сміх. Отже, вона не одна. Потім грюкали двері й через стінку долинав глухий відгомін розмови. Якогось ранку вони відвозили цю Колетту Лоран на автомобілі Анні до Парижа. Вона сиділа попереду, поряд з Анні, а він – на задньому сидінні. Потім вони гуляли парком удовж Єлисейських Полів, там, де філателістичний базар. Вони зупинилися біля одного зі стендів, і Колетта Лоран подарувала йому набір різнокольорових марок із зображенням короля Єгипту. З того дня він почав збирати марки. Альбом, куди він їх поступово вставляв

за смужку прозорого паперу, мабуть, лежить у старій фанерній валізі. Він не зазірав до неї років з десять. Він не хотів з нею розлучатися, проте, загубивши від неї ключ, відчув полегкість.

Іншого дня вони поїхали разом із Колеттою Лоран до якогось села, за лісом Монморансі. Анні зупинила машину перед невеликим неначе маєтком і пояснила, що це пансіон, де вони з Колеттою Лоран познайомилися. Потім вони оглядали його в супроводі директорки. Але класи й дортуари були порожні.

– Ти не пригадуєш Колетти?

– Авжеж ж пригадую, – відповів Дараган. – Ви познайомилися в пансіоні.

Вона подивилася на нього з подивом.

– Звідки ти знаєш?

– Якось ми їздили туди разом, до вашого колишнього пансіону.

– Ти певен? А я не пригадую.

– У селі за лісом Монморансі.

– Ми ніколи не були там з Колеттою і з тобою...

Йому не хотілося заперечувати. Можливо, він знайде пояснення у праці, подарованій йому з автографом отим лікарем, – у брошурі з білим титульним аркушем і з заголовком «Забуття».

*

Вони удвох ішли алеєю вдовж парку Ранелаг. Вечір, дерева, Анні, яка взяла його під руку, – все це навіювало Дарагану враження, що вони гуляють, як колись, у лісі Монморансі. Вона зупиняла машину на перехресті просік, і вони йшли далі, аж до ставка Фоссомброн. Він пригадував назви перехресть – Мушиний дуб, Шпиль. Одна назва викликала острах – Хрест принца Конде. У школі, куди Анні його записала й звідки часто забирала о пів на п'яту, вчителька розповідала про принца, якого знайшли повішеним у його замку, в Сен-Ле, й ніхто нічого так і не довідався про точні обставини смерті. Вона називала його «останній з Конде».

– Про що ти думаєш, мій маленький Жане?

Вона схилила голову йому на плече, і Дараганові захотілося розповісти, що він думає про «останнього з Конде», про школу й про їхні прогулянки лісом. Але він боявся почути: «Ні... Ти переплутав... я такого не пам'ятаю». Він теж за ці останні п'ятнадцять років, урешті-решт, усе забув.

– Ти повинен показати мені, де ти живеш... Я хотіла б прогулятися з тобою кварталом навколо площі Бланш...

Можливо, вона згадає, що вони провели кілька днів у тому районі, перш ніж вирушити потягом на південь. Але він знову не наважився запитати.

– Зовсім маленька кімнатка. І потім, там немає опалення.

– Байдуже... Ти собі не уявляєш, як ми страшенно мерзли взимку, замолоду, у тому кварталі, з братом П'єром.

І цей спогад принаймні не був для неї болючим, бо вона розсміялася.

Вони дійшли до кінця алеї, аж до воріт Мюет. Він подумав, чи цей запах осені, жовтого листя й вогкої землі не принесло сюди з Булонського лісу. Чи, може, через роки, з лісу Монморансі.

*

Вони зробили коло, перш ніж дійти до її, як вона казала з ноткою іронії, «домівки». Що довше вони йшли поряд, то більше він відчував, як його огортає м'яка амнезія. І вже не знати, відколи він разом з цією незнайомкою. Мабуть, вони тільки-но зустрілися на алеї парку чи перед одним із цих будинків зі сліпими фасадами. А якщо він випадково й помічав світло, воно завжди було у вікні горішнього поверху, неначе хтось уже давно поїхав, забувши вимкнути лампу.

Вона стискала його руку, ніби впевнюючись, що він поряд.

– Мені завжди страшно повертатися пішки в такий час... Я вже не знаю точно, де я...

Справді, вони саме перетинали нічийну територію чи, скоріше, нейтральну зону, відрізану від усього.

– Уяви, коли треба купити сигарет чи знайти аптеку, яка чергує вночі... це дуже складно у цьому кварталі...

Вона знову розсміялася. Її сміх і їхні кроки відлунювали вулицями, одна з яких мала ім'я забутого письменника.

Вона дістала з кишені пальта в'язку ключів і зробила кілька невдалих спроб, перш ніж натрапила на потрібний.

– Жане... ти проведеш мене нагору?.. Я боюся привидів...

Вони ввійшли до холу з підлогою, викладеною білими і чорними плитами. Вона відчинила якись двері.

– Хочеш побачити перший поверх?

Анфілада порожніх кімнат. Стіни зі світлого дерева й широкі вікна. Біле світло падало з настінних світильників, з-під самої стелі.

– Тут, схоже, були вітальня, їдальня й бібліотека... Якийсь час Роже Венсан складав тут товари...

Вона зачинила двері, взяла його під руку й потягнула до сходів.

– Хочеш подивитися третій поверх?

Вона відчинила двері й увімкнула світло, яке лилося з таких самих світильників, з-під стелі. Порожні кімнати, як і на першому поверсі. Вона відсунула засклені двері на балкон, з надтріснутою шибкою. Велика тераса виходила в парк.

Це спортивний зал колишнього власника... Котрий жив тут до війни...

Дараган помітив у підлозі дірки, а сама підлога, здається, мала щільність пробкового дуба. На стіні дерев'яна шафа з полицями, на яких кріпилися маленькі гантелі.

– Тут повно привидів... Я сюди ніколи не заходжу одна...

Коли вони повернулися на другий поверх, перед дверима вона поклала йому на плече руку.

– Жане... Ти лишишся зі мною на ніч?

Вони пройшли до кімнати, яка слугувала вітальнею. Вона не увімкнула світла. Уже на канапі нахилилася до нього й прошепотіла на вухо:

– Коли я звідси виїду, ти візьмеш мене до себе, до кімнати біля площі Бланш?

Вона гладила його по лобі. І тихим голосом промовила:

– Уяви, що ми раніше не були знайомі. Так простіше...

Звичайно, так простіше, адже у неї тепер інше прізвище і навіть інше ім'я.

Близько одинадцятої вечора в кабінеті задзвонив телефон, але він не відповів, а чекав, чи буде повідомлення на автовідповідачі. Дихання – спочатку спокійне, а потім дедалі уривчастіше, і чийсь далекий голос, проте він не дочув – жінки чи чоловіка. Стогін. Потім знову хекання й два голоси, чий шепіт переплітався, але він не розрізняв слів. Він вимкнув автовідповідач і висмикнув з розетки телефонний дріт. Хто це? Шанталь Гріппе? Жіль Оттоліні? Обоє водночас?

Нарешті він вирішив скористатися нічною тишею й востаннє переглянути всі сторінки «досьє». Але тількино він почав читати, як відчув щось неприємне: речення то перепліталися, то несподівано виникали, витісняючи попередні, а потім зникали, так і не розкодовані. Перед ним був палімпсест, де всі слова перемішалися, нагромадившись одне над одним, і ворушилися, мов мікроорганізми під мікроскопом. Він вирішив, що це від втоми, й заплющив очі.

Коли він їх розплющив, погляд упав на копію сторінки з «Чорного кольору літа», де згадувався Торстель. Окрім епізоду в крамниці «Фотоматон» – епізо-

ду, запозиченого з реального життя, – у нього не лишилося ні найменшої згадки про свою першу книжку. Хіба що одна – про перші двадцять сторінок, які він пізніше вилучив з неї. Вони мали становити, як це йому уявлялося, зав'язку сюжету, але потім він передумав. Той перший розділ називався «Повернення до Сен-Ле-ла-Форе». Може, ті двадцять сторінок були поховані в картонній коробці, що зберігалася в його фанерній валізі? Чи порвані? Він не знав цього достеменно.

Перш ніж писати, йому заманулося, по п'ятнадцяти роках, востаннє навідатися до Сен-Ле-ла-Форе. Не для паломництва, а для уточнення місцевості, щоб краще впоратися з першим розділом. Він промовчав про «повернення до Сен-Ле-ла-Форе», коли був по кількох місяцях у Анні Астранд, того вечора, як вони зустрілися, невдовзі після виходу книжки. Він боявся, що вона скаже, стенаючи плечима: «Що за вигадка, мій маленький Жане! Для чого туди повертатися?..»

Якось пополудні, через кілька днів після зустрічі з Гі Торстелем на іподромі, він вирушив туди автобусом, що курсував від Аньєрських воріт. У ту епоху околиці вже були іншими. Цікаво, чи цим самим шляхом Анні Астранд поверталася на автівці з Парижа? Поблизу вокзалу в Ермоні автобус проїздив під залізничними коліями. Втім, чи не примарилася йому ця поїздка по-

над сорокарічної давності? Він описав її в романі, і з цієї причини у нього виникло сум'яття. Він пройшов угору головною вулицею Сен-Ле й перетнув площу з водограєм... У повітрі висів жовтавий туман і йому здалося, що це з лісу. На вулиці Ермітаж, він був певен, у часи Анні Астранд будинків іще не було, а замість них обабіч росли дерева, чиї крони змикалися зеленою аркою. Чи це не в Сен-Ле? Здається, він упізнав частину будинку, яка виходила на вулицю й велику браму, де Анні Астранд часто ставила автомобіль. Але далі, на місці кам'яної огорожі, вже стояла якась бетонна будівля.

Напроти, за загратованим парканом – двоповерховий будинок з еркером і фасадом, порослим плющем. На паркані мідна дощечка: «Доктор Луї Вустраат». Він згадав, як колись після школи Анні водила його до цього лікаря, а іншим разом, увечері, той приходив до їхнього будинку, до його кімнати.

Він завагався на мить, зупинившись посеред вулиці, а потім ступив до будинку. Він прочинив низькі ворота й піднявся на ганок. Він подзвонив і став чекати. Двері прочинилися, й за ними з'явився високий на зріст чоловік із сивим, коротко підстриженим волоссям і блакитними очима. Він його не впізнав.

– Доктор Вустраат?

Той виглядав здивованим, ніби Дараган збудив його після міцного сну.

- Сьогодні прийому немає.
- Мені треба з вами поговорити.
- З приводу чого, пане?

У запитанні не було жодної недовіри. Тон люб'язний, а в тембрі голосу щось заспокійливе.

– Я пишу книжку про Сен-Ле-ла-Форе... Хотів би поставити вам кілька запитань.

Дараган так знітився, що, здається, промовив ці слова затиноючись. Чоловік придивлявся до нього й усміхався.

- Заходьте, пане.

Він провів його до вітальні, де у каміні палахкотів вогонь, і вказав на фотель напроти еркера. Сам сів поруч у такому самому фотелі, обтягнутому такою ж тканиною-шотландкою.

- А чому ви вирішили звернутися саме до мене?

Голос був таким низьким і лагідним, що він, мабуть, міг би домогтися за дуже короткий час зізнань від найзапеклішого й найвиверткішого злочинця. Принаймні Дараганові так здалося.

– Я йшов вулицею й побачив вашу табличку. Мені подумалося, що лікар має добре знати місце, де практикує...

Він робив зусилля, аби говорити чітко, попри ніяковість, і тільки останньої миті промовив слово «місце» замість «село», яке крутилося в нього на язичі. До того ж, Сен-Ле-ла-Форе вже не було селом його дитинства.

– Ви не помилилися. Я працюю тут уже двадцять п'ять років.

Доктор підвівся й рушив до етажерки, де стояли пляшки з напоями.

– Бажаєте чогось випити? Портвейну?

Він подав Дарагану склянку і знову сів поруч у фотель із шотландським малюнком.

– І ви пишете книжку про Сен-Ле-ла-Форе? Хороший задум...

– Власне... брошуру... для серії про різні місця Ільде-Франс...

Він думав, які ще подробиці повідомити, щоб викликати довіру доктора Вустраата.

– Наприклад, я планую цілий розділ про загадкову смерть принца Конде.

– Бачу, ви добре знаєте історію нашого містечка.

Доктор Вустраат пильно дивився на нього блакитними очима й усміхався, мабуть, як і п'ятнадцять років тому, коли слухав його в кімнаті, у будинку напроти. Що в нього тоді було – грип чи якась інша дитяча хвороба, з мудрою назвою?

– Мені потрібні також відомості не власне історичного характеру, – сказав Дараган, – а пригоди чи цікавинки про тутешніх мешканців.

Він навіть здивувався, що промовив до кінця і з упевненістю таке довге речення.

Доктор Вузраат неначе замислився, не відводячи погляду від дров, які догоряли в каміні.

– У нас у Сен-Ле жили люди мистецтва, – промовив він і хитнув головою, ніби щось пригадуючи. – Піаністка Ванда Ландовська... А також поет Олів'є Ларронд...

– Дозвольте, я занотую прізвища.

Він дістав з кишені піджака кулькову ручку й чорний молескіновий записник, з яким не розлучався відтоді, як почав писати книжку. Він занотовував там уривки фраз чи варіанти назви свого роману. Він дуже старанно вивів: ВАНДА ЛАНДОВСЬКА. ОЛІВ'Є ЛАРРОНД. Він хотів продемонструвати докторові Вузраату, що серйозно ставиться до справи.

– Дякую за ці відомості.

– Я впевнений, що пригадаю більше імен...

– Дуже люб'язно з вашого боку, – промовив Дараган. – А вам не запам'яталися якісь пригоди, випадки, які сталися у Сен-Ле-ла-Форе?

– Пригоди?

Схоже, доктора Вустраата здивувало це слово.

– Не злочини, звісно... Але, наприклад, підозрілі чи загадкові пригоди або ж події... Мені говорили про будинок напроти, про те, що там жили якісь химерні люди...

Так він перейшов до головного запитання, і це вишло в нього швидше, ніж він передбачав.

Доктор Вустраат знову пильно дивився на нього своїми блакитними очима, у погляді яких Дараган помітив тінь недовіри.

– Який будинок напроти?

Може, він зайшов занадто далеко? Але чому б і ні, врешті-решт? Невже він не виглядав, як серйозний молодий чоловік, що пише брошуру про Сен-Ле-ла-Форе?

– Будинок трохи праворуч... З високою брамою...

– Ви маєте на увазі «Маладрері»?

Дараган забув цю назву, від звучання якої в нього тепер стислося серце. Йому на мить уявилося, як він проходить під брамою будинку.

– Так... «Маладрері», – і, промовивши ці чотири склади, він відчув ніби ніяковість чи, точніше, острах, неначе «Маладрері» асоціювалася у нього з поганим сном.

– Хто розповів вам про «Маладрері»?

Несподіване запитання. Треба було відразу сказати докторові Вустраату правду. Але тепер пізно. Слід

було зізнатися, ще стоячи на ганку: «Я колись був вашим пацієнтом, давно, в дитинстві». Хоча ні, тоді йому здалося б, що він самозванець, який вкрав чиєсь прізвище. Бо той хлопчик тепер здавався йому геть чужим.

– Власник ресторану «Ермітаж»...

Він сказав це навмання, аби не мовчати. Чи цей ресторан іще існує й чи він колись існував деінде, крім його спогадів?

– Так, справді... ресторан «Ермітаж»... Здається, тепер назва вже інша... А ви давно знаєте Сен-Ле-ла-Форе?

Дараган відчув, як на нього накочується запаморочення, мов тієї миті, коли ви на межі зізнання, яке змінить хід вашого життя. Там, на вершині схилу, треба плавно ковзнути донизу, мов дитячою гіркою. У глибині великого саду, у «Маладрері», якраз була дитяча гірка, мабуть, установлена попередніми власниками, але її жолоб давно поіржавів.

– Ні, я в Сен-Ле-ла-Форе вперше.

Надворі сутеніло, й доктор Вузраат підвівся, щоб увімкнути лампу й розворушити вогонь у каміні.

– Справжня зимова погода... Ви помітили туман, оце зараз?... Добре, що я розпалив камін...

Він знову сів у фотель і нахилився до Дарагана.

– Вам пощастило, що ви зайшли сьогодні... Це мій вихідний день... До того ж, я скоротив візити до пацієнтів...

Невже слово «пацієнт» – це натяк, що він його впізнав? Але за останні п'ятнадцять років він відвідав стількох пацієнтів і стількох прийняв у невеличкій кімнаті, в кінці коридору, яка слугувала йому кабінетом, що запам'ятати всі обличчя було просто неможливо. Та й потім, подумав Дараган, як установити подібність між тим хлопчиком і ним, сьогоднішнім?

– Це так. У «Маладрері» мешкали підозрілі люди... Але невже ви вважаєте, що це справді цікаво?

У Дарагана виникло відчуття, неначе ці незначущі слова приховують щось інше. Так буває, коли слухаєш радіо і в ефірі виникають шуми й два голоси ніби накладаються один на одного. Йому вчулося запитання: «Навіщо ви по п'ятнадцяти роках знову приїхали до Сен-Ле-ла-Форе?»

– Можна сказати, що будинок мов зачарований... Можливо, через назву...

– Назву?

Доктор Вустрада усміхнувся.

– Ви знаєте, що означає «Маладрері»?

– Звісно, – відповів Дараган.

Він не знав, але посоромився зізнатися.

– До війни там жив лікар, який потім виїхав із Сен-Ле... Пізніше, коли я тут оселився, в будинку постійно бував якийсь Люсьєн Фюхрер... власник нічного клубу

в Парижі... Отоді туди приїздило багато гостей... Тоді у будинку з'явилися химерні люди... і жили там до кінця п'ятдесятих років...

Дараган поступово занотовував розповідь доктора в блокноті. Перед ним неначе розкривалися таємниці його походження, всі ці роки дитинства, що забулися, крім кількох спогадів, які часом спливають з глибин, – вулиця під зеленим склепінням дерев, запах, знайоме ім'я, тільки ви не знаєте, кому воно належало, і дитяча гірка у дворі.

– Потім цей Фюхрер несподівано зник, і будинок купив пан Венсан... Роже Венсан, якщо не помиляюсь... На вулиці завжди стояло його американське авто з відкритим верхом...

Дараган, по п'ятнадцяти роках, уже не був певен, якого кольору була та машина. Бежева? Так, скоріш за все. З червоними шкіряними сидіннями. Доктор Ву-страат пригадав відкидний верх і, коли в нього хороша пам'ять, то міг би підтвердити колір – бежевий. Але він боявся, що таке запитання викличе в нього підозру.

– Не знаю, яка була професія того пана Венсана... можливо, така ж, як і у Люсьєна Фюхрера... Йому було років сорок і він часто навідувався з Парижа...

Дарагану здавалося, що в ту епоху Роже Венсан ніколи не ночував у будинку. Він проводив день у Сен-

Ле-ла-Форе і від'їжджав після вечері. Уже в ліжку він чув, як його авто рушає, і шум двигуна був не такий, як у машини Анні. Шум водночас і глибший, і глухіший.

– Казали, ніби він на половину американець і довго жив у Америці... Він скидався на американця... Високий... спортивна статура... Я його якось лікував... Здається, він вивихнув зап'ясток...

Дараган цього зовсім не пам'ятав. Він був би вражений, якби побачив на зап'ястку Роже Венсана бинт чи гіпс.

– Там жили дівчина з хлопчиком... За віком вона не могла бути його матір'ю... Можливо, старша сестра... Мабуть, донька того Роже Венсана...

Донька Роже Венсана? Це жодного разу не спало йому на думку. Він ніколи не думав про стосунки між Роже Венсаном і Анні. Вважається, міркував він собі пізніше, що діти не дуже замислюються про своє оточення. І тільки по багатьох роках ми починаємо розплутувати ситуації, які в дитинстві не мали нічого таємничого, а тепер здаються нам напівстертими літерами дуже давньої мови, абетка якої нам навіть не відома.

– Там весь час були якісь гості... Часом вони приїздили серед ночі...

Дараган у той час спав дуже добре – дитячим сном, – крім вечорів, коли він чекав на повернення Анні. Часто

серед ночі чулися клацання дверцят і гомін, але він одразу знову засинав. Та й потім, будинок був великий, з прибудовами, й не було змоги зрозуміти, хто в ньому насправді є. Вранці, йдучи до школи, він бачив кілька автомобілів біля брами. У тій частині будинку, де була його кімната, жила тільки Анні, в кімнаті через коридор.

– На вашу думку, що це були за люди? – запитав він у доктора Вустраата.

– Потім у будинку робили обшук, але всі вони зникли ще раніше... Мене допитували, як найближчого сусіда. Схоже, Роже Венсан був уплутаний в аферу, яку називали «Комбінаті»... Я десь читав про це, але вже не пам'ятаю, у чому там була річ... Насправді, я ніколи не цікавився газетною хронікою.

Невже Дараганові кортіло довідатися про ці події більше, ніж знав доктор Вустраат? Це мов тонка смужка світла під дверима, яка дає вам знати, що там хтось є. Але він не мав бажання відчиняти дверей й зазирати, аби побачити, хто в кімнаті чи, може, хто захований у шафі. На думку спав вираз «небіжчик у шафі». Ні, йому було байдуже, що стояло за словом «Комбінаті». З дитинства йому часто снівся той самий поганий сон: спочатку, після пробудження, враження полегкості ніби пощастило уникнути небезпеки. А потім сон ста-

вав дедалі чіткішим. Він – співучасник чи свідок якогось дуже тяжкого злочину, що стався колись давно. Багатьох заарештовано. Але його причетності так і не встановили. Він живе під постійною загрозою допиту, коли раптом з'ясуються його зв'язки зі «звинуваченими». І йому ніяк буде виправдатися перед слідчим.

– А дівчина з хлопчиком? – запитав він у доктора Вустраата.

Його здивувало, коли доктор сказав «Я думав, це його старша сестра». У його житті, можливо, відкривався горизонт, а тіні розсіювалися: удавані батьки, яких він ледве пригадував і які, схоже, просто хотіли його позбутися. Потім будинок у Сен-Ле-ла-Форе... Йому не вдавалося пригадати, як він туди потрапив. Завтра він розпочне розслідування. Насамперед слід знайти свідоцтво про народження Анні Астранд. І звернутися за дублікатом його, Дараганового, свідоцтва про народження, але не вдовольнитися копією, надрукованою на машинці, а самому подивитися в реєстрі, де все записано від руки. У небагатьох рядках запису про своє народження він, скоріш за все, побачить вираження, додані літери, чиєсь напівстерте прізвище.

– Часто вона була одна, з хлопчиком, у «Маладрєрі»... Мене розпитували про неї також, після обшуку... Вони казали, що вона «акробатична танцівниця»...

Останні два слова прозвучали ледь чутно.

– Я вперше за багато років розповідаю комусь про ці події... Крім мене, у Сен-Ле ніхто про це не знає... Я був найближчим сусідом... Але ж ви розумієте, що це були люди трохи іншого, ніж мій, світу...

Він усміхався Дарагану трохи іронічно, і Дараган теж усміхнувся від думки, що цьому чоловікові із сивим коротким волоссям, військовою виправкою і, особливо, з блакитними щирими очима випало бути, як він казав, їхнім найближчим сусідом.

– Я думаю, що навряд чи це придасться для брошури про Сен-Ле-ла-Форе... Або ж тоді доведеться пошукати подробиць в архівах поліції... Але, справді, невже вам здається, що воно того варте?

Це запитання заскочило Дарагана зненацька. Невже доктор Вустраат упізнав його й усе зрозумів? «Справді, невже вам здається, що воно того варте?» Він промовив ці слова люб'язно, тоном батьківського докору чи навіть родинної поради – поради старшого, який знає вас з дитинства.

– Ні, звісно ж, – відповів Дараган. – Це не зовсім доречно у брошурі про Сен-Ле-ла-Форе. У крайньому разі, це могло б стати сюжетом роману.

Він ступив на слизький схил, яким уже був готовий з'їхати донизу – розкрити докторові Вустраату справ-

жні причини свого візиту. Він навіть міг би сказати: «Докторе, пройдімо до вашого кабінету для консультації, як колись... Це ж у кінці коридору?..»

– Роману? Тоді треба знати всіх дійових осіб. У тому будинку побувало багато людей... Коли мене допитували, вони мали список на цілий аркуш і називали прізвища... Але я нікого з них не знав...

Дараган був би не проти мати той список під рукою. Він точно допоміг би розшукати Анні, але всі ті люди розчинилися в природі, змінили прізвища, імена, обличчя. Та й Анні вже, мабуть, звали не Анні, коли вона ще жива.

– А хлопчик? – запитав Дараган. – Ви не знаєте, що сталося з хлопчиком?

– Ні. Хоч я часто думав про його долю... Дивний початок життя...

– Але ж він, мабуть, ходив тут до школи...

– Так, до місцевої школи, на вулиці Беврон. Пригадую, якось я давав йому довідку, коли він захворів на грип.

– У школі, можливо, пощастить відшукати якийсь його слід...

– На жаль, ні. Школу закрили і знесли два роки тому. Це була зовсім маленька школа...

Дараган пригадував двір, де вони бігали під час перерви, посипаний темним гравієм, з платанами, і конт-

раст у сонячні пообіддя між зеленню платанів і темним гравієм. І для цього не треба заплющувати очей.

– Школи вже немає, але я можу повести вас до будинку...

І знову в нього було відчуття, наче доктор Вузраат про все здогадався. Утім, ні, це неможливо. Бо вже не було нічого спільного між ним і тим хлопчиком, який лишився в минулому з іншими – з Анні, з Роже Венсаном, з незнайомцями, які приїжджали серед ночі на машинах і чиї прізвища були на аркуші – у списку пасажирів затонулого лайнера.

– Мені дали ключі від будинку... у разі, коли хтось захоче подивитися... Він продається... Але мало хто цікавиться... Ходімте?

– Нехай іншим разом.

Доктор Вузраат виглядав розчарованим. Насправді, подумав Дараган, йому було приємно поговорити зі мною. Мабуть, йому буває досить самотньо в нескінченні пообіддя вихідного дня.

– Справді? Вам не цікаво? Це один з найстаріших будинків у Сен-Ле... Судячи з назви, його збудовано на місці старої лікарні для хворих на проказу... Це може бути цікаво для вашої брошури...

– Іншим разом, – повторив Дараган. – Я приїду ще раз.

Йому забракло рішучості піти до будинку. Йому хотілося, щоб він лишився для нього місцем, колись знайомим, куди ви часом повертаєтеся у снах, де все виглядає, як і раніше, однак випромінює щось загадкове. У приглушеному чи, навпаки, сліпучому світлі? І в снах вам зустрічаються люди, яких ви любили, але ви знаєте, що вони померли. Ви говорите до них, але вони вас не чують.

– А меблі там ті ж, що й п'ятнадцять років тому?

– Меблів більше немає, – відповів доктор Вустрат. – Усі кімнати порожні. А сад – справжні джунглі.

Кімната Анні по той бік коридору, звідки він пізно вночі чув у півсні голоси і сміх. Вона була з Колеттою Лоран. Але часто звучав іще голос і сміх чоловіка, який ніколи не бував у будинку вдень. Цей чоловік, мабуть, від'їжджав рано-вранці, ще до того, як йому іти до школи. Невідомий, що лишиться таким навіки. Інший епізод, чіткіший, раптом пригадався без жодних зусиль, мов слова пісні, вивчені в дитинстві, які ви пам'ятаєте все життя, так і не зрозумівши їх до кінця. Обидва вікна його кімнати виходили на вулицю, і вона була не такою, як тепер, а вся в затінку дерев. На білій стіні напроти ліжка – кольорова гравюра із зображенням квітів, фруктів і листя, а знизу підпис великими літерами: БЕЛАДОНА І БЛЕКОТА. На-

багато пізніше він довідався, що це отруйні рослини, але тоді його над усе захоплювало розбирання літер: беладона і блекота – перші слова в житті, які він прочитав. Інша гравюра між двома вікнами – чорний бик зі схиленою головою дивився на нього сумними очима. На цій гравюрі теж був підпис: БИК ПОЛЬДЕРНИЙ ГОЛЬШТИНСЬКИЙ, але меншими літерами, ніж для беладони й блекоти, і їх важче було розбирати. Але за кілька днів він їх здолав і записав усі слова на аркуші блокнота, який йому дала Анні.

– Як я розумію, докторе, під час обшуку вони нічого не знайшли?

– Не знаю. Вони копирсалися в будинку кілька днів, обшукали все з підвалу до горища. Мабуть, ті люди там щось ховали...

– А газети тоді писали про обшук?

– Ні.

В ту мить у Дарагана в голові майнула химерна думка. Завдяки гонорару за книгу, дві чи три сторінки якої він саме написав, він купить будинок. Він візьме потрібні інструменти – викрутки, молотки, лом, щипці – і сам проведе ретельний обшук, який триватиме не один день. Він поступово познімає дерев'яну обшивку салону й кімнат, розіб'є дзеркала й подивиться, чи там нічого не заховано. Він шукатиме таємні сходи й замас-

ковані двері. Він врешті-решт знайде те, що втратив і про що ніколи нікому не міг розповісти.

– Ви, мабуть, приїхали автобусом? – запитав доктор Вустраат.

– Так.

Доктор подивився на годинник.

– На жаль, я не зможу відвезти вас до Парижа автомобілем. Останній автобус до Аньєрських воріт вирушає за двадцять хвилин.

Вони разом ішли вулицею Ермітаж. Вони проминули довгу бетонну споруду, яка постала на місці муру, за яким розкинувся сад будинку, але Дараганові не хотілося думати про той зниклий мур.

– Який густий туман, – сказав доктор. – Уже зима...

Далі вони йшли мовчки, поряд, доктор – випростаний, зібраний, як колишній офіцер-кавалерист. Дараган не пригадував, чи йому траплялося ходити отак поночі, в дитинстві, вулицями Сен-Ле-ла-Форе. Хіба що раз, на Різдво, коли Анні взяла його з собою на опівнічну месу.

Автобус чекав з уже заведеним двигуном. Схоже, він буде єдиним пасажиром.

– Мені було дуже приємно поспілкуватися з вами, – мовив доктор, подаючи йому руку. – І я хотів би отримати вашу книжечку про Сен-Ле.

У мить, коли він уже сідав до автобуса, доктор затримав його за руку.

– Я от що подумав... про «Маладрері» й про людей, які там бували... Найкращим свідком мав би бути хлопчик, який там жив... Його треба розшукати... Вам так не здається?

– Гадаю, це буде дуже складно.

Він сів на останнє сидіння й подивився у задню шибку. Доктор стояв непорушно, чекаючи, мабуть, доки автобус зникне за першим поворотом. Він помахав йому рукою.

У кабінеті він вирішив увімкнути телефон і авто-відповідач на випадок, якщо Шанталь Гріппе спробує йому подзвонити. Але Оттоліні, мабуть, після повернення з казино у Шарбоньєрі був весь час із нею. Треба повернути їй сукню з ластівками. Вона висіла на спинці канапи, як, бувало, речі, що вирішили вас не покидати й супроводжуватимуть вас усе життя. Як блакитний «Фольксваген» його молодості, який він продав по кількох роках. Та щоразу, коли він міняв помешкання, авто стояло у нього під будинком, і так тривало дуже довго. Воно лишалося вірним йому і переїздило слідом за ним. Але в нього вже не було ключів. А потім одного дня машина зникла, можливо, вирушивши на одне з автомобільних кладовищ, за Італійськими воротами, на місці яких починали прокладати південну автостраду.

Йому хотілося знайти «Повернення до Сен-Ле-ла-Форе» – перший розділ своєї книжки, але пошуки все одно виявилися б марними. Цього вечора, милуючись кроною граба у дворі сусіднього будинку, він переконавав себе, що знищив той розділ. Він навіть був певен у цьому.

Він також порвав другий розділ – «Площа Бланш», написаний після «Повернення до Сен-Ле-ла-Форе». І йому довелося почати книжку наново, з прикритим відчуттям фальстарту. Однак єдиним спогадом, що лишився в нього від цього першого роману, були два знищені розділи, які послужили підпірками решті твору, чи, радше, риштуваннями, які було прибрано після завершення книжки.

Він написав двадцять сторінок «Площі Бланш» у кімнаті будинку №11 на вулиці Кусту, де раніше був готель. Він знову жив на нижньому Монмартрі, через п'ятнадцять років після того, як уперше потрапив туди разом з Анні. Справді, вони осіли саме там, покинувши Сен-Ле-ла-Форе. І йому здалося, що книжка писатиметься легше, коли повернутися в ті місця, де вони колись були разом.

Вигляд кварталу за ці роки змінився, та він це ледве помічав. По сорока роках, вже у ХХІ столітті, він випадково проїздив цим районом на таксі. Автомобіль застряг у заторі на розі бульвару Кліші й вулиці Кусту. Кілька хвилин він нічого не міг упізнати, ніби вражений амнезією, і почував себе чужим у рідному місті. Але це вже не мало жодного значення. Фасади будинків і перехрестя за ці довгі роки стали внутрішнім пейзажем, який затулив собою надто лискучий і неначе несправжній сучасний Париж. Здається, він по-

мітив отам, праворуч, вивіску авторемонтної майстерні й мало не сказав водієві висадити його, щоб навідатися, по сорока роках, до свого колишнього помешкання.

У той час на поверсі вище почалася перебудова готельних кімнат на однокімнатні квартири. Щоб писати книжку й не чути ударів молотка по стінах, він рятувався в кав'ярні на вулиці Пюже, яка перетиналася з вулицею Кусту й на яку виходило його вікно.

У другій половині дня цей заклад під назвою «Аеро» завжди стояв порожнім. Це було не кафе, а скоріше бар, якщо глянути на стіни, обшиті світлим деревом, кесонну стелю, фасад зі світлого дерева й вітраж за дерев'яною фігурною решіткою на східний лад. Чорнявий чоловік років сорока стояв за шинквасом і читав газету. Протягом пообіддя він часом зникав, кудись піднімаючись маленькими сходами. Першого разу Дараган даремно гукав, аби заплатити. А потім звук, що його немає, і просто лишав на столі п'ятифранкову купюру.

Лише через кілька днів той чоловік заговорив з ним. Доти він його навмисно не помічав. Щоразу, як Дараган замовляв каву, той вдавав, що не чує, і Дараган дивувався, коли він усе ж вмикав кавоварку. Він підходив і ставив на стіл філіжанку, навіть не глянувши в його бік. Дараган завжди сідав у глибині зали, наче й сам не хотів привертати до себе увагу.

Якогось пообіддя, правлячи одну зі сторінок рукопису, він почув низький голос:

– А ви все робите підрахунки?

Він підвів голову. Чоловік усміхався йому з-за шинквасу.

– Ви приходите не в той час... По обіді тут завжди порожньо.

Він підійшов до його столу з тією ж іронічною усмішкою.

– Можна?

Він потягнув до себе стільця й сів.

– А що саме ви пишете?

– Детективний роман.

Той похитав головою й подивився на нього важким поглядом.

– Я живу на розі, але в будинку ремонт і забагато шуму, щоб спокійно працювати.

– У колишньому готелі «Пюже», напроти автомаїстерні?

– Так, – відповів Дараган. – А ви? Ви давно мешкаєте в цьому кварталі?

Він за звичкою перевів розмову на інше, аби не довелося розповідати про себе. Його метод полягав у тому, щоб відповідати на запитання іншим запитанням.

– Я все життя провів у цьому кварталі. Раніше працював у готелі, трохи нижче, на вулиці Лаферр'єра...

Від цього слова – Лаферр'єр – у нього закалатало серце. Коли вони з Анні покинули Сен-Ле-ла-Форе, то жили удвох у кімнаті на вулиці Лаферр'єра. Якщо вона кудись ішла, завжди лишала йому ключ. «Підеш гуляти – дивись, не загубися». На складеному вчетверо аркуші, який він завжди носив у кишені, вона написала великими літерами: «№6, вул. Лаферр'єра».

– Я знав одну жінку, яка там жила, – промовив Дараган ледь чутним голосом. – Анні Астранд.

Чоловік здивовано глянув на нього.

– Отже, ви тоді ще були малим, бо все це було років двадцять тому.

– Скоріше п'ятнадцять.

– Я більше знав її брата П'єра. Він жив на вулиці Лаферр'єра. У нього там поряд була авторемонтна майстерня... Але я вже давно його не бачив.

– А її ви пам'ятаєте?

– Трохи... Ще зовсім юною вона кудись виїхала. П'єр мені казав, що у неї була покровителька, жінка, яка тримала нічний клуб на вулиці Понт'є...

Дараган подумав, чи він не плутає Анні з кимось іншим. Проте одна з її подруг, Колетта, часто бувала у Сен-Ле-ла-Форе, й одного дня вони повезли його до

Парижа, у парк біля Єлісейських Полів, де філателістичний базар. Вулиця Понтъє? Вони обидві заходили до якогось будинку. А він сидів і чекав на Анні на задньому сидінні автомобіля.

– Ви не знаєте, де вона тепер?

Чоловік підозріло зиркнув на нього.

– Ні, а що? Ви були близькими друзями?

– Я знав її ще в дитинстві.

– Тоді інша справа... Строк давності...

Він знову усміхався й нахилився до Дарагана.

– У ті часи П'єр казав мені, що в неї були неприємності і що вона сиділа у в'язниці.

*

Він почув від нього те ж саме, що й від Перрена де Лара того вечора, місяць тому, коли побачив його, самотнього, на терасі кав'ярні. «Вона сиділа у в'язниці». Тон фрази був різним: трохи зневажливо-відсторонений у Перрена де Лара, ніби Дараган змусив згадати про людину, яка не належала до його світу, і свійський у бармена, бо той знав «її брата П'єра», а «сидіти у в'язниці», схоже, здавалося йому чимось буденним. Завдяки деяким клієнтам бару, які приходили, як він розповів Дараганові, «після одинадцятої вечора»?

Він подумав, що Анні все йому пояснила б, якщо вона ще жива. Пізніше, коли його книжка вже виїшла і йому пощастило з нею зустрітися, він не запитав її. Вона нічого не відповіла б. Він також не згадав про кімнату на вулиці Лаферр'єра, ні про складений учетверо аркуш, де вона написала їхню адресу. Він давно загубив той аркуш. І навіть якби він зберігав його всі ці п'ятнадцять років і потім показав їй, вона сказала б: «Та ні, між маленький Жане, це зовсім не мій почерк».

Бармен з «Аеро» не знав, за що вона сиділа у в'язниці. «Її брат П'єр» про це не говорив. Але Дараган пригадував, як напередодні від'їзду із Сен-Лелла-Форе вона нервувалася. Вона навіть забула забрати його зі школи о пів на п'яту, і він повернувся сам. Це його не дуже стривожило. Це не складно, треба йти вулицею й нікуди не звертати. Анні комусь телефонувала з салону. Вона помахала йому рукою й продовжувала розмову. Увечері вона завела його до своєї кімнати, і він дивився, як вона складає до валізи одяг. Він боявся, що вона покине його в будинку. Але вона сказала, що завтра вони вирушать до Парижа разом.

Уночі з кімнати Анні чулися голоси. Він упізнав голос Роже Венсана. Трохи згодом гудіння двигуна його американського авто, що поступово віддалялося й на-

решті стихло. Він боявся почути, як заводиться її автомобіль. А потім заснув.

*

Під вечір, виходячи з «Аеро», де він написав дві сторінки своєї книжки – ремонт у його будинку припинявся о шостій, – він подумав, чи доходив до цього місця під час прогулянок кварталом п'ятнадцять років тому, коли Анні лишала його самого? Ті прогулянки, здається, траплялися не так вже й часто й були коротшими, ніж у спогадах. Невже Анні могла допустити, щоб дитина сама блукала містом? Написана від руки адреса на аркуші, складеному вчетверо, – а таку деталь не вигадаетш, – слугувала доказом, що ні.

Він пригадував, як ходив вулицею, в кінці якої височів «Мулен-Руж». Перейти бульвар він не наважувався, бо боявся загубитися. Власне, тоді вистачило б кількох кроків, аби опинитися на тому місці, де він тепер. І ця думка викликала у нього дивне відчуття, ніби всіх цих років не було. П'ятнадцять років тому він блукав один, зовсім поруч, під липневим сонцем, але тепер був грудень. Коли він виходив із «Аеро», було вже темно. Але йому раптом здалося, наче пори року, як і самі роки, переплуталися. Він вирішив про-

йтися до вулиці Лаферр'єра – тим самим шляхом, як і колись, – прямо, весь час прямо. Вулиці були спадисті і, сходячи ними, він був певен, що долає час у зворотному напрямі. Нижче на вулиці Фонтена вже буде світло, і знову грітиме липневе сонце. Анні не просто занотувала адресу на складеному вчетверо аркуші, а ще й дописала: ЩОБ НЕ ЗАГУБИТИСЯ У МІСТІ, великими літерами, виведеними на старий лад, уже не так, як його вчили у школі у Сен-Ле-ла-Форе.

Схил вулиці Нотр-Дам-де-Лоретт такий самий крутий, як і на сусідніх. Досить піддатися тяжінню. Трохи нижче. Ліворуч. Один-єдиний раз, удвох, вони поверталися до своєї кімнати поночі. Це було напередодні їхнього від'їзду потягом. Вона тримала руку на його потилиці й шиї, і цим заступницьким жестом неначе повсякчас переконувалася, що він справді йде поряд. Вони поверталися з готелю «Террас», що за мостом, який проходить понад Монмартрським кладовищем. Коли вони зайшли до готелю, він упізнав Роже Венсана, що сидів у фотелі в глибині холу. Вони сіли поряд з ним. Анні й Роже Венсан про щось розмовляли. Вони ніби забули про нього. Він слухав, не розуміючи їхніх слів. Вони говорили надто тихо. Якоїсь миті Роже Венсан повторив кілька разів, що Анні має «їхати потягом» і «поставити автомобіль у гараж». Вона не по-

годжувалася, але врешті-решт промовила: «Гаразд, ти правий, так безпечніше». Роже Венсан повернувся до нього й усміхнувся. «Тримай, це тобі». Він простягнув йому темно-синю книжечку і сказав розгорнути її. «Це твій паспорт». Він упізнав себе на світлині, яку вони зробили в кабіні «Фотоматона», де щоразу спалах був занадто різким і він кліпав очима. На першій сторінці були ім'я й дата народження, але прізвище було не його, а таке ж саме, як у Анні – АСТРАНД. Роже Венсан із серйозним виразом промовив, що прізвище має бути таке ж, як у «супроводжуючої особи», і він задовольнився таким поясненням.

Дорогою назад вони з Анні йшли алеєю посередині бульвару. Після «Мулен-Ружа» вони повернули у вуличку, ліворуч, у кінці якої виднівся фасад автوماйстерні-гаража. Вони пройшли через майстерню, що зберігала прохолоду й запах бензину. У глибині був кабінет за скляною перегородкою. За столом сидів молодий чоловік – той самий, який часом приїздив до Сен-Ле-ла-Форе і якимсь водив його, пополудні, до цирку «Медрано». Вони щось говорили про автомобіль Анні, який стояв там попід стіною.

Вони разом вийшли з майстерні, вже сутеніло, і йому закортіло розібрати слова неоновому напису «Гранд гараж де ла плас Бланш», слова, які він знову бачив по

п'ятнадцяти роках, визираючи з вікна своєї кімнати у будинку №11 на вулиці Кусту. Неонова вивіска кидала на стіну напроти ліжка мерехтливі відблиски, коли він вимикав світло й пробував заснути. Він лягав рано, бо на завтра ремонтні роботи почнуться о сьомій ранку. Буде тяжко писати після безсонної ночі. У півсні йому вчувався голос Анні, дедалі слабший, і до нього долигало лише кілька слів: «...ЩОБ НЕ ЗАГУБИТИСЯ У МІСТІ...». Прокидаючись у цій кімнаті, він розумів, що йому знадобилося п'ятнадцять років, аби просто перейти вулицю.

*

Того полудня десь рік тому, 4 грудня 2012 року – він занотував дату, – тиснява тривала, і він сказав водієві повернути на вулицю Кусту. Він помилився, коли думав, що бачив вивіску автомайстерні, бо її там уже не було. На тому ж тротуарі впадала в око чорна вітрина нічного клубу «Небуття». Фасади будинків обабіч здавалися новими, ніби свіжовибіленими чи обтягнутими білим целофаном, що приховав усі тріщини й плями минулого. А під ними, в глибині, проведено таксидермію, яка довершила порожнечу. На вулиці Пюже замість фасаду зі світлого дерева й вітража «Аеро» була

стіна, пофарбована у нейтрально-біле – в колір забуття. Він теж упродовж останніх сорока років забарвив білим той період, коли писав свою першу книжку, й те літо, коли ходив тут на самоті, тримаючи в кишені вчетверо складений аркуш зі словами ЩОБ НЕ ЗАГУБИТИСЯ У МІСТІ.

*

Того вечора, вийшовши з гаража, вони з Анні не переходили на інший бік вулиці. Отже, вони мали проходити повз «Небуття».

По п'ятнадцяти роках нічний клуб іще існував. Його ніколи не вабило туди. Він боявся провалитися в чорну діру. Втім, йому здавалося, що ніхто не переступав його порога. Він запитав у бармена з «Аеро», якого стибу спектакль там дають, – «здається, саме там сестра П'єра дебютувала у шістнадцять років. Кажуть, там глядачі сидять у темряві, а акробати, жонглерки й стриптизерки виступають у масках із зображенням черепа». Чи того вечора Анні глянула бодай раз у бік закладу, де колись «дебютувала»?

Вона взяла його за руку, коли вони перетинали бульвар. Він уперше бачив нічний Париж. Вони оминули вулицю Фонтена, тобто ту, якою він ходив, гуляючи

містом удень, на самоті. Вона вела його бульваром, посередині. По п'ятнадцяти роках він ходив тією самою алеєю взимку, проминаючи ятки різдяного ярмарку, й не міг відвести очей від білих неонових вивісок, що, блимаючи, мов азбукою Морзе, посилали йому дедалі слабші сигнали. Здавалося, вони світилися востаннє, бо належали ще тому літу, коли він опинився в цьому кварталі разом із Анні. Чи довго вони там пробули? Місяць, рік – мов у тих снах, які здаються такими довгими, але, зненацька прокинувшись, ви розумієте, що вони тривали лише хвилину.

До вулиці Лаферр'єра він відчував її руку на своїй потилиці. Він ще був дитиною, яка могла вирватись, побігти, потрапити під авто. Біля сходів вона приклала палець до губ, даючи знак, що підніматися слід тихо.

*

Тієї ночі він кілька разів прокидався. Він спав в одній з Анні кімнаті на дивані, а вона – на великому ліжку. Їхні валізи стояли біля ліжка – шкіряна Анні і його, менша, з жерсті. Вона підвелася серед ночі й ви-йшла з кімнати. Він чув, як вона за стінкою розмовляє з якимось чоловіком, мабуть, братом з автомайстерні. Потім він заснув. Наступного дня рано-вранці вона

розбудила його, погладжуючи по лобі, і вони снідали разом з її братом. Вони сиділи утрюх за столом, і вона копірсалася в сумці, злякавшись, чи не загубила, бува темно-синьої книжечки, яку Роже Венсан приніс їм напередодні у готель – його «паспорт» на ім'я Жан Астранд. Але ні, паспорт лежав у сумці. Пізніше, коли він жив у кімнаті на вулиці Кусту, то пробував пригадати, коли саме той фальшивий паспорт загубився. Скоріш за все, на початку юності, коли його вперше вигнали зі школи-інтернату.

Брат Анні довів їх на автомобілі до Ліонського вокзалу. Було непросто йти тротуаром біля вокзалу і всередині, через натовп. Брат Анні ніс речі. Анні сказала, що це перший день пори відпусток. Вона стояла в черзі до віконця, аби купити квитки, а він лишився біля брата Анні, який поставив валізи додолу. Вони мусили начуватися, щоб люди їх не штовхали чи щоб носильники не проїхали по ногах своїми візками. Вони спізнювалися й бігли пероном, і вона сильно стискала йому зап'ясток, аби не загубити його в юрбі, а її брат ледве встигав із речами. Вони сіли в один із перших вагонів, і брат Анні також. Багато людей, навіть у коридорі. Брат поставив речі на полиці біля дверей вагона й поцілував Анні. А потім усміхнувся йому й шепнув на вухо: «Запам'ятай, як слід... Тебе тепер звати

Жан Астранд... Астранд». Він ледве встиг зіскочити на перон і помахав їм рукою. Потяг поступово набирив швидкість. В одному з купе лишилося вільне місце. «Сідай там, – сказала йому Анні. – А я стоятиму в коридорі». Він не хотів їхати окремо від неї, і їй довелося завести його до купе, тримаючи за плече. Він боявся, що вона його там покине, але місце було біля дверей, і її було видно крізь шибку. Вона стояла нерухомо й раз у раз поверталася до нього й усміхалася. Потім прикурила срібною запальничкою, припала лобом до шибки і, мабуть, дивилася на пейзаж. Він опустил очі, щоб не зустрітися поглядом з іншими пасажирами купе. Йому не хотілося, щоб вони почали його розпитувати, як це часто роблять дорослі, коли бачать самотню дитину. Йому кортіло підійти до Анні й запитати, чи їхні дві валізи ще на місці, в кінці вагона, і чи їх ніхто не вкрав. Вона відчинила двері купе, нахилилася до нього й тихо промовила: «Скоро підемо у вагон-ресторан. І там будемо сидіти разом». Йому здавалося, що інші пасажери придивляються до них. А далі кадри пробігають один за одним, смикаючись, як у фільмі на старій плівці. Вони довго йдуть вагонними коридорами, й вона тримає його за шию. Він боїться, коли вони переходять із вагона у вагон, де в гармошці підлогу хитає так, що можна впасти. Вона міцно стискає його руку,

щоб він не втратив рівноваги. Нарешті вони сидять одне напроти одного за столиком вагона-ресторану. На щастя, весь столик їхній, хоча й за іншими майже нікого немає. Нічого спільного з вагонами, якими вони доти йшли, з переповненими коридорами й купе. Вона проводить йому рукою по щоці й каже, що вони просидять за цим столиком якомога довше, навіть, коли їм дозволять, до кінця подорожі. А він – він і далі непокоїться про дві валізи, покинуті там, у їхньому вагоні. Йому здається, наче вони загубилися чи їх поцупили. Він читав щось схоже в одній з книжок із «Зеленої бібліотеки», яку Роже Венсан колись йому привіз у Сен-Ле-ла-Форе. І, мабуть, через це його все життя переслідуватиме подібний сон: валізи чи то губляться у потязі, чи то потяг рушає з ними, а він лишається на пероні. Якби йому сьогодні пригадалися всі сні, у них налічувалось би сотні й сотні втрачених валіз.

– Не хвилюйся, мій маленький Жане, – каже йому з усмішкою Анні. Ці слова його втішають. Вони ще сидять за столом, закінчивши обід. Вагон-ресторан безлюдний. Потяг зупиняється на якомусь великому вокзалі. Він питає, чи вони вже приїхали. Ще ні, – відповідає Анні. Вона пояснює: тепер, мабуть, шоста вечора, і завжди буває шоста вечора, коли потяг приїздить до цього міста. По кількох роках він їхатиме

цим самим поїздом і дізнається, до якого міста він приходить, коли смеркає. Це Ліон. Вона дістає із сумки колоду карт і хоче навчити його розкласти пасьянс, але йому нічого не зрозуміло.

Він ніколи так довго не був у дорозі. Їх ніхто не турбує. «Про нас усі забули», – каже Анні. І спогади про це, які лишилися у нього, вже роз'їло забуття, крім кількох чітких кадрів, коли плівка заскакує й завмирає на одному з них. Анні щось шукає в сумці й дає йому темно-синю картонну книжечку – його паспорт, – бо треба звикати до нового прізвища. Через кілька днів вони переїдуть «кордон» і опиняться в іншій країні, в іншому місті, яке зветься «Рим». Добре запам'ятай цю назву: Рим. І ти побачиш, у Римі нас ніхто не знайде. У нас там друзі. Він не дуже добре розуміє її слова, але вона раптом регоче, і він теж починає сміятися. Вона знову розкладає пасьянс, і він дивиться на ряди карт на столі. Потяг знову зупиняється біля великого вокзалу, й він запитує, чи вони приїхали. Ще ні. Вона дає йому колоду, і він розкладає карти за кольорами. Вино. Бубна. Трефа. Чирва. А потім уже пора йти по валізи. Вони проходять вагонами у зворотному напрямку, і вона тримає його за ший чи за руку. Коридори й купе порожні. Усі пасажири вже повиходили. Потяг-привид. Їхні валізи стоять на тому ж місці, на полиці

біля дверей вагона. Вже ніч, і вони виходять на перон на якомусь полустанку. Вони йдуть алеєю вздовж залізниці. Вона зупиняється перед дверима у товщі муру і дістає із сумки ключ. У темряві вони спускаються якоюсь доріжкою. Великий білий будинок, у вікнах світиться. Вони заходять до яскраво освітленої кімнати з підлогою, викладеною білими і чорними плитками. Але в його спогадах цей будинок змішується з Сен-Ле-ла-Форе, мабуть тому, що вони з Анні були там дуже недовго. Тому кімната, де він спав, здається йому такою самою, як у Сен-Ле-ла-Форе.

По двадцяти роках, перебуваючи на Лазурному березі, він, здається, впізнав полустанок і алею, якою вони тоді йшли уздовж залізниці, і мур навколо будинку. Ез-сюр-Мер. Він навіть розпитав сивого чоловіка, що тримав ресторан на пляжі. «Мабуть, це колишня вілла «Ембрікос» на мисі Естель...» Він про всяк випадок записав назву, але коли чоловік додав «якийсь пан Венсан купив її під час війни. Потім її опечатали. А тепер там готель», – йому стало тривожно. Ні, не треба туди йти, аби впізнати ту віллу. Він занадто страшився, що туга, доти притлумлена, спалахне й побіжить через роки, мов вогонь бікфордовим шнуром.

Вони не ходять на пляж. По обіді вони сидять у саду, звідки видно море. У гаражі будинку виявився

автомобіль, він набагато більший, ніж у Сен-Ле-ла-Форе. Вони вечеряють у ресторані. Вони їдуть туди гірською карнизною дорогою. На цьому авто, пояснює вона, вони переїдуть через «кордон» і вирушать до «Рима». Останнього дня вона часто покидає сад, аби кудись телефонувати, охоплена неспокоєм. Вони сидять один напроти одного на веранді, й він дивиться, як вона розкладає пасьянс. Вона схиляє голову, морщить лоба і, здається, довго роздумує, перш ніж покласти одну карту на іншу, а він помічає, як сльоза сповзає по щоці, така маленька, що її ледь видно, як того дня, у Сен-Ле-ла-Форе, коли він сидів поряд з нею в автомобілі. Вночі вона телефонує зі своєї кімнати, і він чує тільки її голос, але не розбирає слів. Вранці його будять промені сонця, які зазирають до кімнати крізь завіси й кидають на стіну помаранчеві плями. Спочатку майже тихо, лише шурхотіння шин по гравію і шум двигуна, все далі й далі. І тобі потрібно ще трохи часу, аби зрозуміти, що ти в будинку один.

ПРИМІТКИ

С. 9. «Час зустрічей» (2001) – книжка швейцарського франкомовного письменника Жоржа Альдаса.

С. 16. ...як у назві давнього фільму, пригода чекає на вас на найближчому перехресті... – Йдеться про детективний фільм «Пригода чекає на вас на розі вулиці» (1944, реж. Жан Даніель-Норман), у якому звучить однойменна пісня.

С. 23. Сквер – так у Парижі називають завулок з житловими будинками, відгороджений від вулиці й закритий для руху автомобілів.

С. 36. Клуб Хризалідів – алюзія на «Хризаліди» (1955) – науково-фантастичний роман американського письменника Джона Віндема.

С. 38. ...війна не змінить мого ставлення навіть до травинки. Йдеться про рядок із другого тому мемуарів «Сила зрілості» (1960) французької письменниці й філософа Сімони де Бовуар.

С. 44. «Фабриціо Лупо» – роман італійського письменника Карло Коціолі, написаний французькою мовою й виданий у Парижі 1952 року.

С. 72. Холодний морок забуття – слова з відомої у 50–60-х рр. ХХ ст. пісні «Осіньне листя» Жозефа Косма на слова Жака Превера, найвідомішим виконавцем якої був Ів Монтан.

С. 75. Міну Друе – французька поетеса, перша збірка якої «Мій друг дерево» вийшла 1957 року, коли їй було десять років.

С. 76. «Ашетт» – одне з провідних французьких видавництв.

С. 804. «Щоб дійти до тебе, мені довелося подолати дивний шлях» – ключова репліка фільму «Кишеньковий злодій» (1959) видатного французького кінорежисера Робера Брессона.

С. 82. «Етуаль-Клебер» – відоме у 40-50-х рр. ХХ ст. паризьке кабаре з сумнівною репутацією.

С. 101. Ім'я забутого письменника. – Йдеться про вулицю Андре Паскаля, названу літературним псевдонімом барона Анрі де Ротшильда (1872–1947) – відомого підприємця й благодійника.

С. 108. Олів'є Ларронд (1927–1965) – поет, якого часто порівнювали з А.Рембо. За висловом одного з критиків, був «останнім з проклятих поетів».

С. 114. Афера «Комбінаті» – у жовтні 1952 р. контрабандний вантаж цигарок із Танжера, який перевозило нідерландське судно «Комбінаті», потрапив замість Марселя на Корсику, що спричинило тривалу війну за переділ ринку контрабанди між кланами мафії Корсики, Марселя й Парижа.

Модіано, Патрік.

М74   **Щоб не загубитися у місті / Патрік Модіано;** пер. із французької. Я. Коваль — К.: Вид-во Жупанського, 2017. — 144 с. — (Серія «Лауреати Нобелівської премії»).

ISBN 978-966-2355-78-9

Патрік Модіано посідає досить поважне місце в сучасній французькій літературі, автор тридцяти романів, лауреат багатьох літературних премій, серед яких Гонкурівська і Нобелівська. Остання на тепер книжка П. Модіано, переклад якої ви зараз тримаєте в руках, з'явилася у книгарнях 2 жовтня 2014 р., майже водночас із присудженням йому Нобелівської премії з літератури.

...Немолодому письменникові Жану Дарагану дзвонить незнайомиць, який знайшов його телефонну книжку. Під час зустрічі він починає допитуватися про одного чоловіка, чие прізвище в ній побачив. Але Дараган уже не пригадує, хто це, бо бачив його мимохідь і дуже давно...

Ця пригода змушує його зануритися в не дуже щасливе дитинство й неспокійну молодість, які він давно стер з пам'яті. Із минулого один за одним виринають постаті, адреси, кафе, зустрічі, готелі, оповиті серпанком спогаду, і всі вони обертаються довкола загадкової дівчини, яка колись доглядала малолітнього Дарагана, а по кількох роках стала, схоже ненадовго, його коханням...

Отак, вірний своєму «мистецтву пам'яті», Модіано вибудовує пронизану глибокою людяністю бентежну оповідь, яка в процесі читання буде здаватися нам то детективом, то поемою про втрачене кохання.

УДК 821.133.1'06-31
ББК 84(4Фра)6-44

Літературно-художнє видання
Серія «Лауреати Нобелівської премії»

Патрік Модіано
Щоб не загубитися у місті

Роман

Переклав з французької
Ярослав Коваль

Відповідальний редактор *Л. Пішко*
Дизайн та верстка *О. Баратинська*

Підписано до друку 10.02.17
Формат 70x108/32

Замовлення № 17-95.

Віддруковано на ПАТ "Білоцерківська книжкова фабрика",
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.
Свідоцтво серія ДК № 4063 від 11.05.2011р.
Впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи №2770. Серія ДК

ФОП Жупанський
Україна, 08293, Буча, вул. Тарасівська, 7а,
тел.: (096) 350-61-05;
E-mail: zhupansky-publisher@ukr.net

<http://publisher.in.ua>

ISBN 978-966-2355-78-9

Avec le soutien du

<http://www.centrenationaldulivre.fr>